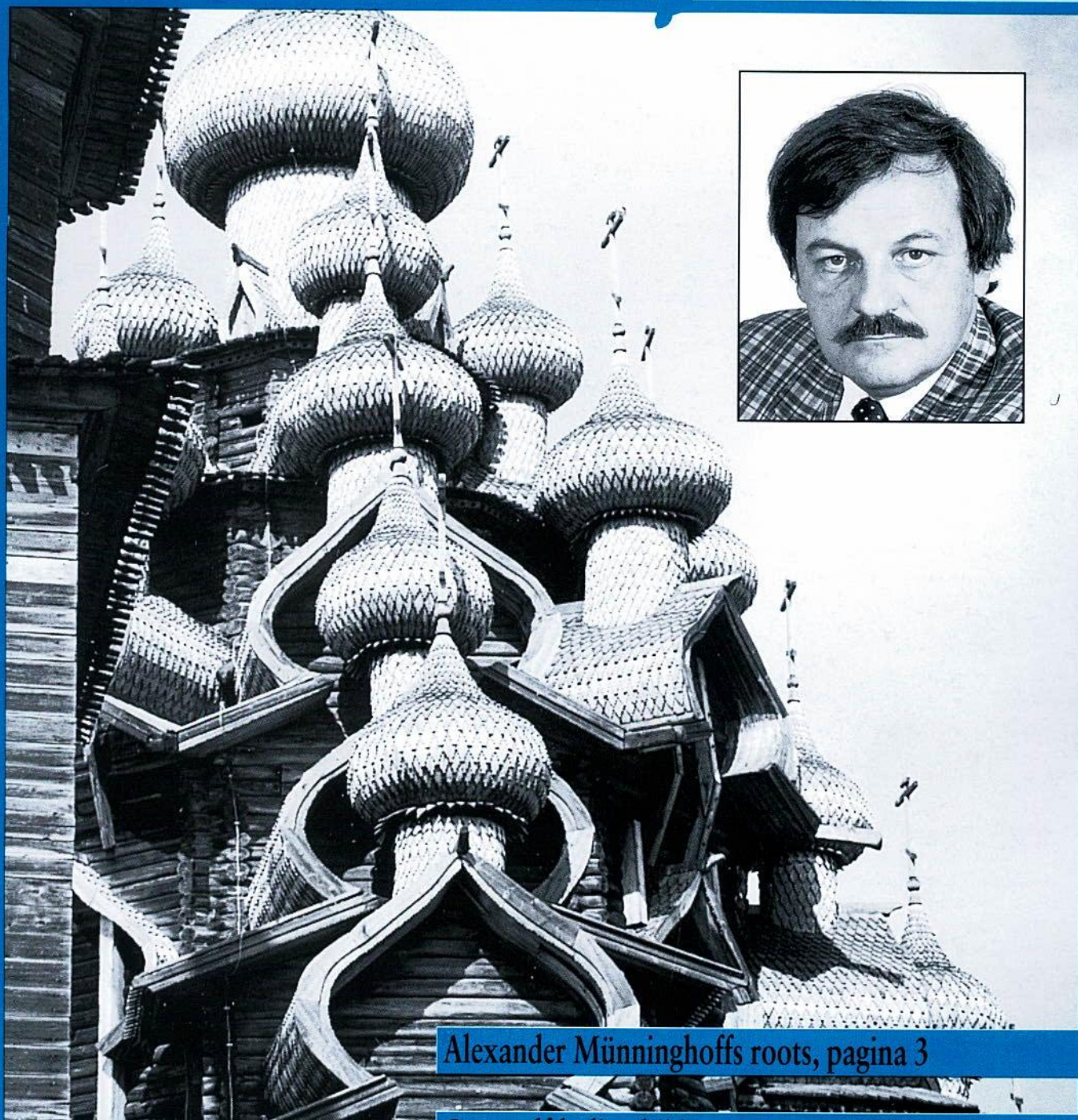

EGO

Alexander Münninghoffs roots, pagina 3

Over zelfdoding bij jongeren, pagina 7

Interviews met dienstplichtige en marinier, pagina 12/16

nr. 3, maart 1996, 35e jaargang
 Abonnementsprijs f 15,- per jaar, te
 storten op postbankrekening 480414
 t.n.v. Hoofdraadsman HGV te Zeist.
 Militairen ontvangen het blad op aan-
 vraag zonder betaling.

Redactie:

Klazien van Brandwijk-Wiltjer,
 Bart Hetebrij, Wim Heij (voorz.),
 Joan Merens, Joost M. v. Langen,
 Jan Sulman.

Vaste medewerkers:

Theo Carree, Arend van Dam,
 Gerard van Erkelens, Sabine
 Funneman, Martin Groenewold,
 Cor Hoekstra (CORK),
 Pieter de Jager, Tom Janssen,
 Stef Kessels, Willy Lohmann,
 René Nauta, Leonore van Opzeeland,
 Cor Out, Theo Paymans,
 Rien Robijns, Karel Roskam,
 Paul Rutten, Hans Schonk,
 Frank Spoelstra, Jan Stooft,
 Wessel Visser, Leon Wecke,
 Hans van Wissen.

Eindredactie:

Joan Merens
Redactiesecretariaat:
 Erika Krijt-Leijendekkers
 Prepress/Lithografie/Druk:
 Brouwer Utrecht B.V.

Adres redactie en administratie:

Bureau Hoofdraadsman,
 Coornherthuis, Oranje Nassaulaan 71,
 3708 GC Zeist, tel. 030-6920906.

Bijdragen in EGO verschijnen op
 persoonlijke titel en vertegenwoordigen
 niet noodzakelijkerwijs de visie
 van de redactie of de dienst HGV.

Overname van artikelen en tekeningen is
 alleen toegestaan met bronvermelding.

Inhoud

Redactioneel commentaar	2
Alexander Münninghoffs	
roots	3
Zelfdoders onder jongeren	7
Prince	10
Roskam	11
Laatste dienstplichtige	
GOC	12
Poster Rene Nauta	14/15
In het vizier	16
Popmuziek	17
Film	18
Vragen staat vrij, puzzel	
TV-programma's HOS	20
Een alleraardigst mens	21
Boeken	24
Gedicht	27
Raadslieden, wie en waar	27
Poster Willy Lohmann	28

EINDE DIENSTPLICHT

Maandag is de laatste lichting van zo'n vijfhonderd dienstplichtigen opgekomen bij de Koninklijke Landmacht. Vanaf 1 februari zullen er geen lichtingen meer worden opgeroepen. De lichtingen van februari en maart, in totaal zo'n 1250 man voor marine en landmacht, hoeven hun dienstplicht niet meer te vervullen en zullen tot buitengewoon dienstplichtigen worden verklaard. Per 31 augustus zal een generaal pardon ingaan voor de nog resterende dienstplichtigen. De belangrijkste reden voor de vervroegde afschaffing van de opkomstplicht is het voorspoedige verloop van de herstructurering bij de Koninklijke Landmacht, waardoor het aantal benodigde dienstplichtigen in snel tempo is gedaald. Daarnaast verloopt de werving van BBT-ers voorspoedig.

De Staatssecretaris belooft dat ook voor de laatste lichting, die nu is opgeroepen, geldt dat de commandanten de bevoegdheid blijven behouden in individuele gevallen dienstplichtigen tot buitengewoon dienstplichtigen te verklaren als er voor hen geen zinvolle taken meer zijn. Ook blijft Defensie zich soepel opstellen ten aanzien van studie- en sollicitatiefaciliteiten en kunnen mensen, die twee maanden voor einde diensttijd een baan aangeboden krijgen, de dienst verlaten.

Tot zover lijkt alles rozegeur en maneschijn. Defensie heeft het belang van dienstplichtigen hoog in haar vaandel staan en een einde gemaakt aan de onrechtvaardige verdeling van de (dienstplicht)last. Toch zijn er wel enkele kanttekeningen te maken bij deze abrupte ommezwaai van de Defensieleiding.

Dát de opkomstplicht zou worden afgeschaft was al veel eerder besloten. De enige vraag was nog slechts wanneer. De bewindslieden op Defensie hebben zich steeds op het standpunt gesteld: 1 januari 1997 en geen dag eerder! Keer op keer kreeg de Kamer, wanneer van daaruit weer eens werd aangedrongen de finale datum naar voren te halen, te horen dat vervroegde afschaffing absoluut niet kon. Afgelopen november nog weigerde de VVD in te stemmen met een motie van de PvdA-er Zijlstra om dienstplichtigen die werk konden krijgen of een studie begonnen, niet meer op te roepen.

Waarom dan ineens die ommezwaai?

In januari bezocht het VVD-Kamerlid Van der Doel enkele kazernes, stelde Kamervragen, lichtte zijn vragen persoonlijk toe bij staatssecretaris Gmelich Meijling en prompt kwam de bewindsman in allerijl terug op zijn standpunt.

Op 29 januari, de dag dat de lichting 96-2 opkomt, laat de staatssecretaris weten dat de opkomst van die morgen de laatste is geweest. De bewindsman speelt mooi weer doch de Kamer is ontzet (voelt zich op het verkeerde been gezet), de vakbonden van dienstplichtigen zijn boos (had al veel eerder gekund) en een groot deel van de laatste lichtingen dienstplichtigen is ontevreden (waarom zit je er nog in wanneer men zelf toegeeft je niet meer nodig te hebben). Op z'n zachtst gezegd een merkwaardige manier om een voor betrokkenen zo belangrijke zaak op te lossen.

Hoewel iedereen zich realiseert dat altijd een lichting de laatste moet zijn, is het toch buitengewoon triest om tot die laatste lichting te moeten behoren. Voor een aantal van hen betekent dat, net als voor de generaties dienstplichtigen voor hen, een sociaal-economische achterstand. Waarom niet een generaal pardon voor hen die dat willen? Het gaat dan misschien om een paar honderd man, want er is ook een categorie die graag de dienstplicht wil vervullen.

ALEXANDER MÜNNINGHOFFS ROOTS

Het is voor ingewijden geen geheim, dat Alexander Münningshoff (51), meer dan gewone belangstelling koestert voor schaken en mensen die dat spelletje hun sport noemen. Vandaar zijn boeken over het leven van oud-wereldkampioen Euwe en dat van de legendarische Jan Hein Donner. Omdat Ego-redacteur Jan Sulman al bijna net zo'n schaakfanaat is, was het ook geen toeval dat beiden elkaar ontmoetten tijdens het journalisten-kampioenschap van Nederland in Wijk aan Zee. Tussen de partijen door vonden ze echter ook nog tijd om over andere zaken dan schaken te praten. Alexander, die redacteur is van de Haagsche Courant, vertelde dat hij in december vorig jaar als waarnemer van de OVSE bij de Russische parlementsverkiezingen aanwezig was geweest. Een bijzonderheid overigens. Nog niet eerder werd een journalist daarvoor uitgezonden. Bijzonder ook omdat hij in tot voor kort verboden gebied terecht kwam.

Alexander Münningshoff, winnaar van de prijs van de dagbladpers in 1983 met een reportage over Turkije, ooggetuige van de oorlogen in El Salvador, Cambodja en Afghanistan, maar vooral bekend als Ruslandkenner.

Vanwaar toch die belangstelling voor Rusland?

Het is allemaal niet zo verwonderlijk. Mijn "roots" zijn in Rusland te vinden. Ik heb een Russische moeder en mijn oma van vaders kant was eveneens Russin. Mijn vader was een "papierene" Nederlander. Zijn jeugd heeft hij echter doorgebracht in Riga. Daar woonde in het begin van de eeuw het merendeel van de familie. Het Molotow-Ribbentrop Pact maakte daar een eind aan.

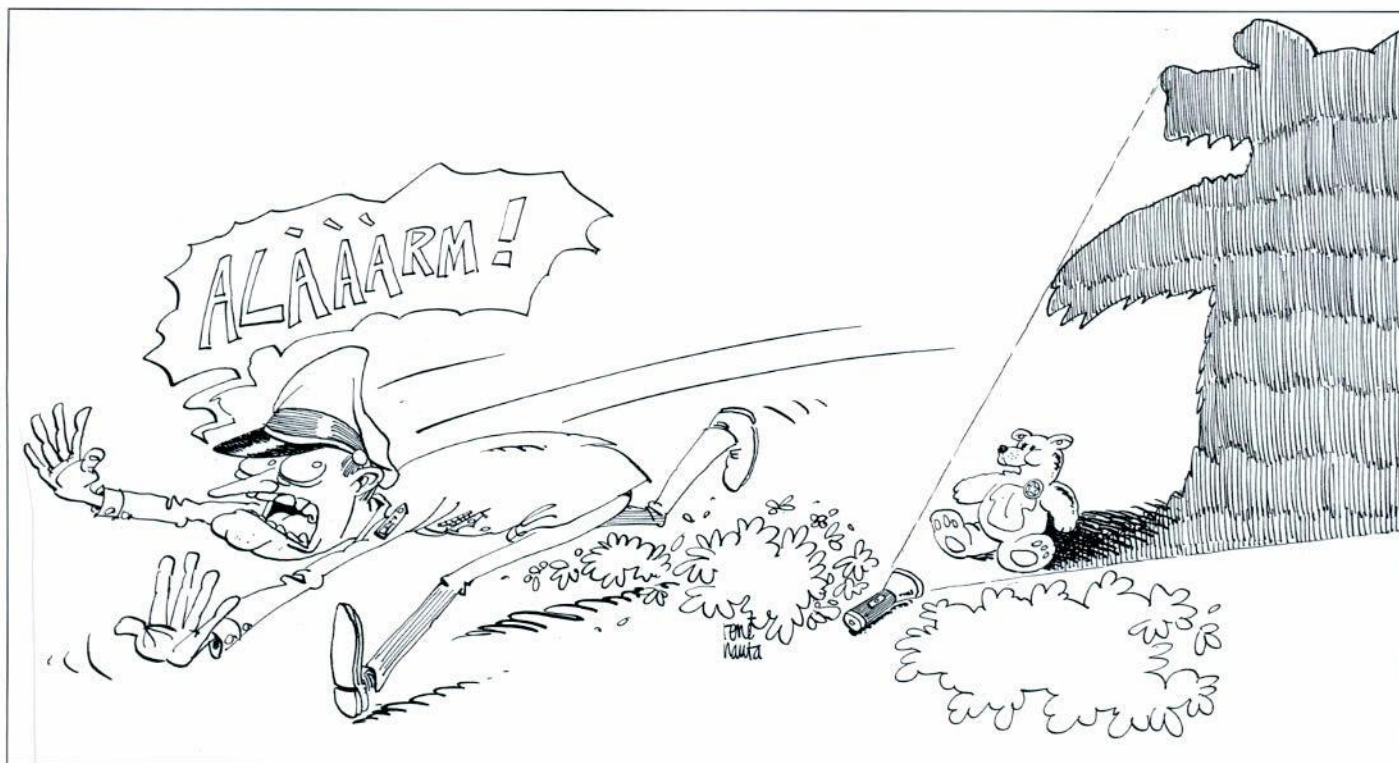
Mijn familie vluchtte terug naar Nederland, maar Rusland is het land waar ik steeds naar terug wil. Als journalist is het de laatste tijd een beetje lastig voor me geworden. Zelf heb ik er niet altijd geld voor en mijn krant heeft dat ook niet.

Mijn krant maakt inmiddels deel uit van het Wegenerconcern en die hadden al een correspondent in Moskou. Vandaar dat mijn laatste reis als waarnemer een buitenkans voor me was.

■ Waarnemer en correspondent

Hoe word je eigenlijk waarnemer?

Gewoon solliciteren bij Buitenlandse Zaken. Vanzelf moet je wel wat referenties opgeven, die bereid zijn aardige dingen over je te vertellen. Dat laatste bleek geen probleem. Natuurlijk is het niet helemaal zo eenvoudig. Je moet redelijk wat van het land met zijn cultuur en geschiedenis weten. In mijn geval pleitte ook, dat ik de taal spreek als een Sovjetburger. Het blijft echter bijzonder dat ik als journalist waarnemer kon zijn. De afspraak werd dan ook heel specifiek gemaakt, dat ik er niet over mocht schrijven.

Je hebt ook als correspondent in Rusland gewerkt.

Wat was het verschil?

Als journalist heb je geen enkele status. Als je binnenkomt, moet je jezelf overal invecchten. In dat opzicht was mijn laatste reis naar Rusland een nieuwe ervaring. Nu werd ik met alle eegards ontvangen. Je kon gaan en staan waar je wilde en met iedereen vrijuit praten. Natuurlijk moet ik daar direct bijvertellen dat er natuurlijk de laatste jaren wel wat veranderd is in Rusland, maar toch! Wist je overigens, dat in er in OVSE-verband ook Russische waarnemers zijn geweest bij de laatste parlementsverkiezingen in Nederland?

Kan je wat meer vertellen over je reis?

Er waren in totaal 16 Nederlandse waarnemers. Na in Moskou uitvoerig te zijn gebriefd zijn we in tweetallen het land in gegaan.

Wat rondom die verkiezingen opviel, was hoe de Amerikanen zich al ingedrongen hadden in de Russische wereld. Je moet dan denken aan communicatie, public relations en meer van dat soort zaken waar ze goed in zijn. Een beetje politicus in Rusland leert van de Amerikanen hoe hij zich het best kan profileren bij een zo'n groot mogelijk publiek. De komende presidentsverkiezingen gaan grotendeels op de Amerikaanse manier. Zelfs Jeltsin zal zich van Amerikaanse mediatechnieken gaan bedienen is de algemene verwachting.

De plaats waar ik terecht kwam, was Perm. Perm ligt ongeveer 1500 kilometer ten oosten van Moskou. Het wordt wel het laatste grensstation voor Azië genoemd. Je moet dat wel ongeveer letterlijk nemen, want in de Oeral hebben ze ook feitelijk een grenspaal neergezet! De regio, waar Perm de hoofdstad van is, heeft ongeveer 3,5 miljoen inwoners, maar is wel 4x groter dan Nederland. Over verhoudingen gesproken!

Het bijzondere van de regio is, dat het vanaf de Tweede Wereldoorlog verboden gebied is geweest. Ik zal je met een voorbeeld duidelijk maken wat dat betekent. We kwamen in een dorp waar wij de eerste westerlingen sinds mensenheugenis waren. Rusland kende onder de communisten een binnenlands pasjessysteem. Op die manier hielden ze de zaak hermetisch op slot. De mensen uit Perm wisten dan ook nauwelijks iets van wat buiten hun regio gebeurde. Een enkele keer werd er eens partijlid naar Moskou ontboden, maar andere grensoverschrijdende activiteiten konden worden verge-

FOTO SIJTHOFF PERS

Vanwaar die gesloten gebieden?

Daar was wel een reden voor. Er gebeurden in de regio namelijk zaken die het westers daglicht niet helemaal konden verdragen. In de jaren zestig bevond zich daar ondermeer het gevreesde straffkamp "no. 67". Daar hebben bekende dissidenten zoals Boekovski hun tijd doorgebracht. Ook Anttoli Martsjenko, de auteur van "Wat ik zeggen wilde", heeft daar gevangen gezeten en is daar overleden. Verder hadden de communisten in de regio Perm een uitgebreide wapenindustrie.

■ Schijnvertoning

Hoe kijken de mensen daar nu op hun communistische verleden terug?

Toen we aankwamen in Perm werden we namens Jeltsin door de gouverneur welkom geheten op het stadhuis. Het huidige stadhuis was tot '91 het kantoor van het Centraal comité van de communistische partij geweest. De partijmensen van toen werken er nog allemaal. De enige verandering is eigenlijk dat ze nu gemeentebambtenaar worden genoemd. Verder zijn de oude communistische structuren redelijk in stand gebleven. Op het eerste gezicht lijkt dat misschien een beetje vreemd, maar bij een nadere kennismaking met de mensen daar wordt het je snel duidelijk. Het communisme was voor de meeste mensen niet méér dan een grote schijnvertoning. In de jaren '30 was het communisme als leidinggevend ideaal al weggeëbd. Veel loyaliteit werd slechts voorgewend. Patriotisme is in de Russische cultuur altijd veel belangrijker geweest dan het communisme. Na de overwinning van Stalin op het fascisme van Hitler heeft voor de doorsnee Rus het communisme als ideaal nog één keer iets betekend. De betekenis van het communisme voor het dagelijks leven moet in iets anders gezocht worden.

Kan je daar iets meer over zeggen?

Het communisme stond voor een redelijk makkelijk leven. Een goede communist had altijd werk maar werd

daar zelden moe van. Het communisme verschaftte de façade dat alles op z'n pootjes terecht kwam. Hoewel er weinig geld te verteren viel, was er geen werkloosheid en onderlinge rivaliteit. Hard werken was niet nodig en er was veel tijd om de dingen te doen die men graag deed. De meeste mensen konden prima leven met het feit dat de dingen voor je werden geregeld. Een beetje luiheid zit de Rus misschien wel in het bloed.

Waarom hebben ze dan afgerekend met het communisme?

De reden daarvoor is tweeledig en maar voor een beperkt deel in Rusland zelf te vinden. Het is vooral "Star Wars", het speeltje van Reagan, geweest dat het communistisch systeem om zeep heeft gebracht. De wapenwedloop vroeg zoveel van de begroting, dat defensie nagenoeg onbetaalbaar werd. Daarbij kwam nog het militair debâcle in Afghanistan met een onwaarschijnlijk hoog kostenplaatje. De bekende Russische econoom Abalkin heeft wel eens in een geheime rede een begrotingspercentage van 56 voor defensie genoemd. Bij gevolg werd Rusland een onwaarschijnlijk arm land. Voor talloze Russen betekende dat een levensstandaard nog lager dan die van de bevolking in Mozambique. Op het moment leeft nog steeds 70% onder de armoedegrens.

■ Wapenindustrie

Je vertelde over de communistische wapenindustrie in de regio Perm. Waar leven de mensen nu, na afloop van de koude oorlog, van?

Misschien eerst iets over het hoe en waarom van de wapen-industrie rondom Perm. In het begin van de oorlog werd het Russisch wapentuig vooral in het westen van het land gemaakt. De Duitse aanval richtte zich naast de olievelden vooral op de verovering van het wapenpotentieel. De Russen hebben toen een fantastische logistieke prestatie geleverd door de hele wapenindustrie naar het Oosten te verplaatsen. Deels ging het zelfs over de Oeral heen, maar

ook in de omgeving van Perm werd het een en ander gevestigd. Weet je wat indertijd ook overgeplaatst werd? Het vermaarde Kirovtheater van Leningrad. Als je nu in Perm komt, vind je midden tussen een verpauperde omgeving nog steeds een indrukwekkend cultureel leven. Om op je vraag terug te komen; in het kader van de Startaccorden moest de wapenproductie aanzienlijk in omvang terug. Veel industrie diende derhalve in een civiele richting omgebouwd te worden. Ik was nieuwsgierig naar hoe dat conversieproces was verlopen. Vandaar dat ik van de gelegenheid gebruik wilde maken een nieuw opgezette fabriek voor kinderfietsen te bezoeken. Ook na enig aandringen bleef de fabriekspoort voor mij echter gesloten. Eigenlijk maak ik me sterk, dat er nog steeds meer wapens dan fietsen door de arbeiders worden gemaakt. Als je trouwens in Perm komt, kan je daar een soort binnenplaats vinden waar de bewoners trots het door hen gemaakte wapentuig hebben uitgesteld. Laten we zeggen, dat de middelen van bestaan ergens in een schemergebied moeten worden gevonden. Het levensgevoel in Perm laat zich wellicht het best omschrijven als: ons leven is hier, we maken wapens en verder is de wereld rond. Tegelijkertijd is er een mentaliteit van "slot op de mond", het is beter om niet alles te zeggen.

Is het laatstgenoemde resultante van jarenlang communistische invloed?

Ongetwijfeld heeft dat er iets mee te maken. Het verstoken zijn van informatie, sociaal isolement en gebrek aan mobiliteit zijn daarbij niet onbelangrijk. Inmiddels is daarin wel verandering gekomen. Mondjesmaat brengt de televisie de westerse wereld in huis.

■ Teleurstelling

Hoe heeft de Russische bevolking de veranderingen van de laatste jaren gewaardeerd en hoe zien ze het Westen?

Het zijn twee vragen die je me stelt. Over beide valt nogal wat te zeggen. Ik

zal me daarom beperken. Als de Russen het over Europa hebben, wordt toch vooral Duitsland bedoeld. Er is over het algemeen een grote bewondering voor de Duitsers. Ze hebben het voor elkaar. Mercedes en de Leopard zijn Duitse producten en staan voor een superieure economie gebaseerd op rationaliteit, vernuft en dynamiek. Het is daarom geen toeval dat veel van de z.g.n. "Wolgaduitsers" de kans om naar het Westen te gaan met beide handen aangegrepen. Duitsland leek zoiets als het beloofde land. Zeker een half miljoen mensen is op die manier gegaan. Inmiddels keren velen bijna net zo snel weer terug als dat ze gekomen zijn. Want wat bleek? In het beloofde land werden ze toiletjuffrouw in Nührenberg of vuilnisman in Berlijn. In ieder geval ontstond het gevoel de allerlaatste te zijn. Teleurstelling nam de plaats in van wat eerder een uitdaging leek. Sterker nog: Een economisch sterk Duitsland roept ook argwaan op en daarmee het spook van het verleden.

Overigens heeft het Westen zich volledig verkeken op de reactie van de Russen na de formele afbraak van communisme.

We hebben hier lang het idee gehad van de ongelukkige Rus. Er werd dan ook een hele uittocht van paupers verwacht. Weinig mensen weten het, maar een aantal jaren terug zijn aan de grenzen met Rusland in Finland en Noorwegen enkele vluchtelingenkampen gebouwd. Voor het geval dat. Ik kan je echter verzekeren, dat er geen enkele Rus heeft gewoond. Bij heel wat Russen bestaat er een gevoel van gêne aangaande het eigen verleden. Hun zelfbeeld is in elkaar gestort. In de eigen gemeenschap kan je het in ruim 50 jaar zorgvuldig opgebouwde beeld tot een grootmacht te behoren makkelijker overleiden of nieuw leven inblazen dan elders. Russen willen niet met de nek worden aangekeken. Als het Westen al iets verweten kan worden, is het overwinnaarsgedrag. Het gedrag dat zichtbaar wordt in de economische eisen van het IMF en de Wereldbank aan Rusland om voor kredieten in aanmerking te komen. Je moet daar eens

kritisch naar kijken. Het is net ontwikkelingswerk uit de oude doos.

Vanzelf zijn er wel mensen vertrokken. Nogal wat jongeren naar Israël en ook naar Amerika. Sommigen zijn aan de omwenteling schatrijk geworden en vervolgens aan de Côte d'Azur gaan wonen. Van al die groepen zijn er inmiddels al velen terug in Rusland. Ze zijn exponenten van een andere cultuur en het is niet genoeg om iedere avond met 10.000 dollar aan de roulettetafel te kunnen staan.

■ Mallotig systeem

Wat is Rusland voor een land en hoe moet het verder?

Rusland als éénheid bestaat natuurlijk niet. De grenzen liggen bij Polen en Japan. Het is derhalve een een onwaarschijnlijk groot arsenaal van volkeren en culturen. Je hebt er werkelijk geen benul van wat dat precies betekent. Gemeenschappelijk is echter een communistisch verleden. Het had een commandostructuur waarbij de partijkaders alles beslisten.

Denk daar overigens rustig in de meest absolute termen over.

Een boer vertelde ter illustratie daarvan een volkomen dwaas verhaal. Vanuit Moskou werd bepaald met zaaïen te beginnen. Omdat er een halve meter sneeuw op het land lag, werd dat gemeld. Het antwoord was, dat de boer zijn skies maar moest aantrekken bij het zaaïen! Je zou van het Partijkader kunnen zeggen, dat het om een nieuwe god ging.

Er was sprake van een ongelooflijk -en naar is gebleken- geheel misplaatst superieuriteitsgevoel. Zoals ik vertelde had dat mallotige systeem wel een relatief tevreden bevolking tot gevolg. Het leven kabbelde vanzelf verder. In ieder geval was er tijd en ruimte om elkaar verhalen te vertellen en gedichten voor te lezen. Het verhaal en het gedicht hebben altijd een grote plaats in de geschiedenis van Rusland gehad. Met het Rusland van de verhalen en de gedichten voel ik me verbonden. Van dat Rusland ben ik gaan houden. De toekomst zal er echter anders uit gaan zien. En zo moet het ook, wil het land in de vaart der volkeren mee blijven doen. Op dit moment verkeert het land in een overgangsfase en is er behoefte aan snelle jongens met computers, goed opgeleide managers, die de markt van vraag en aanbod begrijpen.

Kan je iets meer vertellen over de huidige overgangsfase?

Misschien lukt dat het beste met een paar voorbeelden uit de economie. Ergens in Siberië staat een fabriek die aluminium produceert. Omdat in '91 de Sovjetunie ophield te bestaan kwam er vanuit Moskou ook geen aanwijzing meer aangaande de eindbestemming van het spul. Ook kwamen er geen orders om de produktie te staken. Daarom ging het werk gewoon door en stapelden zich de voorraden op. Daar kregen handige westerse zakenlui lucht van. Via de achterdeur boden ze zo'n directeur een wat lagere prijs voor de grondstoffen, maar daarnaast zou er ook een flink bedrag in dollars op een Zwitserse bankrekening worden overgemaakt aan die directeur persoonlijk. Je begrijpt, dat een dergelijk bod aansloeg. Op die manier is er naar schatting zeker 200 miljard dollar zwart geworden en kwamen de vrije jongens aan de macht. De laatste ontwikkeling is interessant. Het lijkt wel of de geldstromen weer terug vloeien. Waarschijnlijk wordt op die manier formele macht gekocht. De huidige president van de Fide (internationale schaakbond) Iljoemzjinov is president van Kalmykië, een ongeveer twee miljoen inwoners tellende staat met een oppervlakte van tweemaal Nederland. Om zijn verkiezing veilig te stellen, heeft hij alle inwoners een bedrag van 100 dollar gegeven. Als je tot voor kort in Moskou kwam, zag je de tramrails een handhoog boven het kapotte wegdek steken. De toegangswegen tot de stad waren van een bedenkelijke keienkwaliteit. Als je nu de stad nadert, rij je over de mooiste ringwegen met overal fantastische verlichting. Ook de tramrails in de stad blijken vernieuwd. Op grote schaal worden hele stadswijken gerenoveerd en andere "mooie" dingen gedaan. Ondanks de economische chaos, heeft de burgemeester er blijkbaar geld voor gevonden. Zwart geld! De deksel is echt van de

men zich echter tot IBM en anderen gewend. Eigenlijk zijn er nauwelijks meer eigen produkten. Kortom: enorme sommen geld worden uitgegeven, zonder dat daar arbeid tegenover staat. Vroeg of laat moet deze economische ontwrichting wel leiden tot chaos. De tegenstellingen in Russische samenleving worden steeds groter, de werkloosheid is ongehoord en de roep naar vroeger wordt steeds luider.

■ Gefrustreerde ex-communisten

Is het dan alleen mafia?

De werkelijkheid is vanzelf veel complexer. Er wordt door jonge juristen met veel ambitie gewerkt aan een nieuw Burgerlijk Wetboek. De universiteit van Leiden helpt de Russen daar een flinke hand mee. Er is een grote behoefte aan de ontwikkeling van een goed functionerende rechtsstaat. Je moet je voorstellen hoe dat vroeger bij de communisten ging. Er was altijd een rechter, die zich bijgestaan wist door een tweetal vertegenwoordigers van het volk. Maar dat was allemaal façade. Een goed juridisch gebruik was te wachten met het vonnis tot de Partij had verteld hoe het moest luiden. Het is geweldig belangrijk, dat de balans tussen werkelijkheid en moraliteit wordt hersteld.

Overigens heb ik in 1991 met mijn boek "Tropenjaren in Moskou", geprobeerd een typologie te geven van de nieuwe Sovjetmens. Ook schatte ik kansen voor de toekomst in. Ik was nogal pessimistisch. Helaas niet ten onrechte, zoals blijkt.

Wat moet de houding zijn van het Westen zijn tegenover Rusland?

We moeten, om met Boerwinkel te spreken, "inclusief" leren denken. Op dit moment vertoont de westerse wereld een

soort overwinnaarsgedrag. Het lijkt wel of er een oorlog is gewonnen. Je kan ook anders kijken. Het systeem is gewoon aan zijn eigen last bezwaken.

Gezien de globalisering van de wereld zal er een modus gevonden moeten worden om ze volwaardig mee te laten doen. De frustraties zijn groot. Als het IMF en de Wereldbank hun economische programma's de Russen door de strot drukken, wat mogelijk wel 20 miljoen werklozen betekent, is dat een tijdbom.

Je moet eens zien hoe het Westen op de Navo-trom slaat. Geef eens één zinnig argument om het bondgenootschap uit te breiden met Polen of welk ander vroeger Warschaupactland? Ik ken ze niet. Er dreigen nog steeds geweldige gevaren. Vergeet niet dat er nog 40 miljoen zwaar gefrustreerde ex-communisten in Rusland rondhangen, veteranen uit de tweede wereldoorlog en Afghanistan. Ze zijn voor een deel nog steeds bereid het verloren gebied te heroveren. Daarbij geldt, dat het wel het enig opgeleide kader is met bestuurservaring.

Vanzelf is het Russische leger beschadigd in de laatste oorlogen. Tsjetsjenië is één grote schande. Tegelijkertijd wordt het leger nog steeds breed ervaren als drager van de nationale waardigheid. Velen loeren op een kans het militair apparaat zijn geloofwaardigheid terug te geven.

Hoe lang moeten we wachten op het nieuwe Rusland?

Ik vergelijk het proces van vernieuwing vaak met de vlucht uit Egypte van het volk Israël. Ze konden het beloofde land pas intrekken op het moment dat iedere veteraan, inclusief Mozes, dood was gegaan. Het was wachten op Jozua, exponent van een nieuw leiderschap van een latere generatie. Voor de Russen duurt het nog even voor de laatste communist naar het graf is gebracht.

Alexander, bedankt voor de tijd die je tussen twee schaak-ronden voor me hebt willen reserveren. Hoewel ik nooit in je kansen op een titel heb geloofd, heb je nu een eindelijk een geloofwaardig verhaal bij de zoveelste misgelopen titel. Je kan wijzen op een ernstige verstoring van je voorbereiding. Laat je echter troosten door de misschien wat schrale gedachte, dat anderen het daardoor beter hebben kunnen doen. En verder: Alexander, ook de wat mindere spelers kunnen uit het goede schaakhout zijn gesneden!

Jan Sulman

ZELFDODERS ONDER JONGEREN

In het voorjaar van 1995 bezocht ik een congres over 'zelfdoding onder jongeren'. Het was een boeiende en tevens een schokkende bijeenkomst. Hieronder wil ik een schets geven van 'de zelfdoding onder jongeren' en naar de oorzaak zoeken, een visie geven over de aanpak van de problematiek en de rol van de school in het algemeen en het Humanistisch Vormings Onderwijs in het bijzonder bespreken. Tenslotte zal ik alles samenvatten.

Ik zal spreken over 'zelfdoding' en niet het woord 'zelfmoord' gebruiken. Het laatste verwijst immers naar 'moord' en wekt zo de associatie met een misdaad op: alsof de persoon zou kunnen worden gestraft.

■ Een schets

Ik ben vooral verrast door de omvang van de problematiek. Per jaar ondernemen niet minder dan 15.000 jongeren in Nederland in de leeftijd van 15 tot en met 25 jaar een poging. Dat betekent dat bijna ieder elk half uur een jongere op deze manier een kreet om hulp slaakt. Maar dat is niet alles, het is ook de op één na grootste doodsoorzaak onder jongeren; alleen het aantal doden als gevolg van verkeersongelukken is hoger. Verassend zijn ook de verschillen in geslacht. Mannen ondernemen vaker dan vrouwen een poging. Het verschil is nog groter als je kijkt naar het aantal geslaagde pogingen: dat is onder mannen veel hoger. Dit laatste heeft te maken met de methoden die gebruikt worden. Mannen grijpen naar harde en snelle middelen, vrouwen gebruiken daarentegen zachte en langzame methoden.

Schokkend vond ik ook de gevolgen voor derden. Een poging tot zelfdoding heeft het effect van een steen in een plas water: partners, familieleden, vrienden en argeloze omstanders worden er bij betrokken.

Bij familieleden moet ik denken aan de moeders uit de film 'Het verlies van de toekomst', die jarenlang gekweld worden door het verlies van een kind: "Ik had het moeten weten"; "Ik had het anders moeten doen". Bij argeloze omstanders denk ik bijvoorbeeld aan een machinist van een trein. Die loopt jarenlang rond met een trauma en is vaak niet meer in staat om zijn beroep uit te oefenen.

Rene Diekstra schat dat het aantal mensen dat onder een poging lijdt in het tienvoudige loopt van het aantal dat een poging tot zelfdoding onderneemt. Dat zijn dus zo'n 150.000 mensen per jaar. Zelfdoding is complexer dan ik aanvankelijk dacht.

■ Oorzaken

Tijdens het congres hoorde ik ook over de oorzaak van zelfdoding onder jonge-

ren. Die is te vinden in de samenloop van twee omstandigheden: de leeftijdsfase en een gebrek aan zelfrespect.

De leeftijdsfase van de jongeren is een overgangsfase, die zich kenmerkt door ontdekken, testen, verlies en winst. De jongere staat met één been in de wereld van het kind en met de andere in de wereld van de volwassene. Met name doen seks en de (grote, boze) samenleving hun intrede. Geborgen naïviteit moet worden ingeruild voor veeleisende verantwoordelijkheid.

Zoals de psychiater Alex Korzec stelt:

Jaargang 6 - nummer 6 - januari/februari 1996

Port Betaald
Haarlem

"In de puberteit verandert de wereld. Het lichaam groeit naar volwassenheid en dat gaat gepaard met heftig worden-de, snel wisselende emoties." En: "Naarmate kinderen ouder worden krij-gen zij echter meer informatie van bui-tenaf.[...] Dit besef komt soms als een schok."

In deze fase is zelfrespect van essentieel belang. Waardering is een sleutelwoord. De jongere die voelt dat hij naar beho-ren gewaardeerd wordt bouwt zelfre-spect op en dat maakt hem weerbaar te-gen gevoelens van zinloosheid. Het ge-

vaar schuilt in de kloof tussen de be-hoeftte aan waardering en de voldoening van die behoefte. Hoe groter de kloof, hoe moeilijker het is.

Ik zou een poging tot zelfdoding dan ook bestempelen als een extreme gevolg-trekking van het gevoel 'niets' te zijn. Tegelijkertijd is het ook een kreet om hulp: help mij uit dit dilemma, want mij lukt het niet meer.

■ Aanpak

Tijdens het congres hoorde ik ook iets

over de aanpak van het probleem. Ik be-greep dat het opbouwen van het zelfre-spect heel belangrijk was. Het gaat erom om jongeren het gevoel te geven dat zij waardevol zijn en een zinvolle bijdrage leveren aan hun leven. Dit moet gebeu-ren door de jongere als persoon te waar-deren. Maar dat is niet eenvoudig. Een mens is al een complex individu en wordt met het intreden van de puberteit complexer. Daarbij is ieder mens weer anders: de één heeft meer zelfrespect dan de ander; en de één heeft meer behoeften dan de ander. Het is maatwerk.

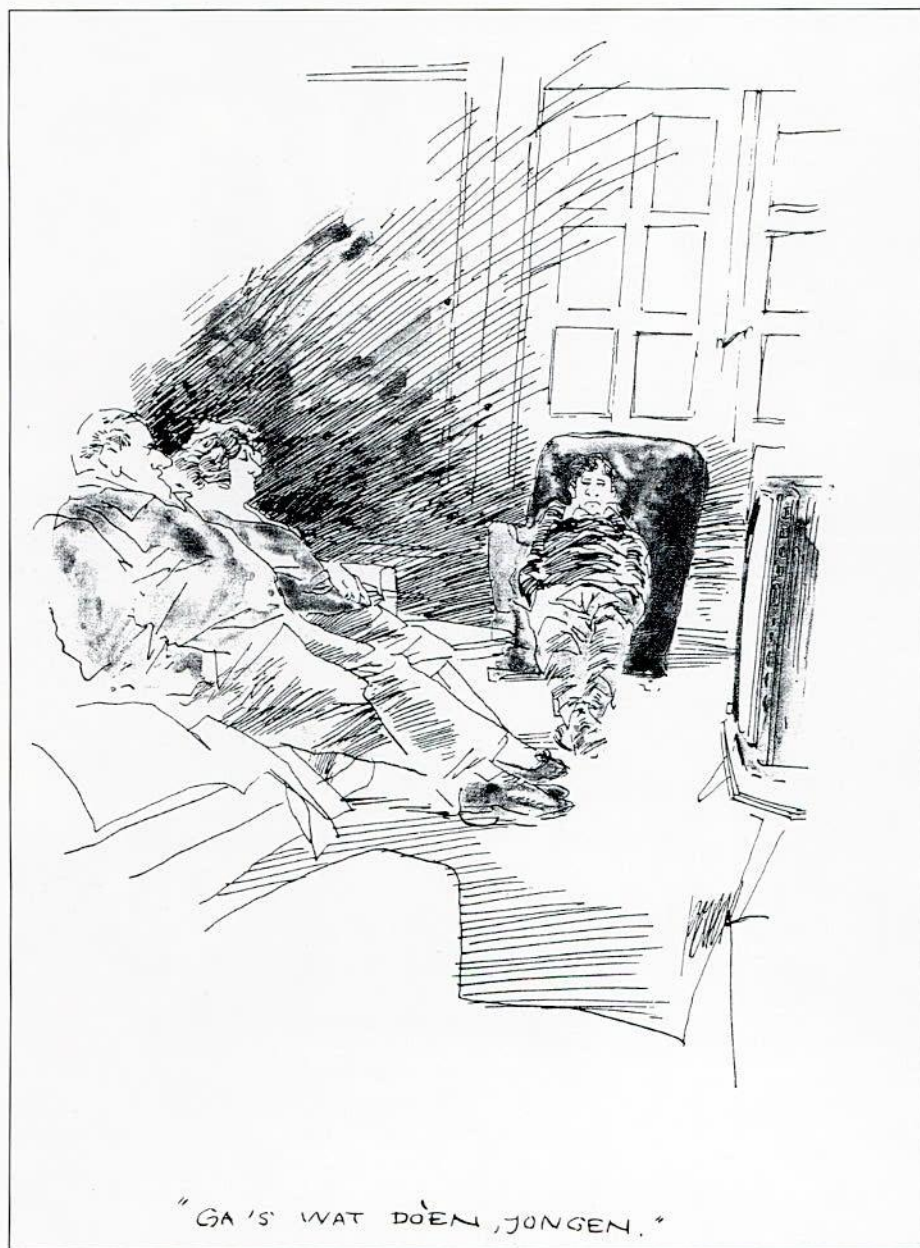
Gelukkig kunnen we in Nederland veel overlaten aan de ouders. Uit onderzoe-ken bleek dat ruim 80% van de jongeren de eigen gezinssituatie als positief ervaart. Dit is te verklaren uit het feit dat gezinnen democratischer zijn gewor-den en dat er meer aandacht wordt be-steed aan kinderen. Een fenomeen dat geholpen wordt doordat de gezinnen steeds kleiner zijn geworden. Maar ruim 80% is nog steeds geen 100%. Honderdduizenden jongeren denken iets anders.

Het probleem kan in een breed kader worden aangepakt. De hele samen-leving, ouders, scholen, wetgevers, over-heid, wetenschap, van micro-niveau tot macro-niveau, moet daarbij worden betrokken. De jongere moet niet alleen worden begeleid naar de deelname aan de samenleving, maar ook de samen-leving moet bereid zijn om de hand te reiken naar de jongere.

■ De rol van de school

In die brede aanpak is een belangrijke rol weggelegd voor de school. Omtrent de rol van de school is er veel verwar-ring. Veel mensen zien de school als een organisatie die leerlingen middels vak-matige kennis opleidt om een onderdeel van de samenleving te worden. De leer-ling is een instrument. Let wel: veel leer-krachten vinden persoonlijke ontwikke-ling in theorie zeer belangrijk, maar in de praktijk blijkt daar binnen de school weinig tijd voor te zijn, noch blijken de middelen voor handen te zijn. Aandacht voor leerlingen is iets extra's.

Ik meen dat het doel van het onderwijs de bevordering van de waardigheid van de leerling is. Leerlingen besteden een groot deel van hun tijd op school en doen daar veel ervaringen op. Ik zie de school dan ook als een veilige plek om te leren om te gaan met de samenleving en dat betekent dat de school meer doet

Goodbye, cruel world,

I am leaving you today

Goodbye...

Goodbye...

Goodbye...

Goodbye all you people

There's nothing you can say

To make me change my mind

Goodbye.

dan ze te overspoelen met kennis om ze op te leiden tot een instrument.

■ Humanistisch Vormings Onderwijs

Bij het opbouwen van zelfrespect speelt het levensbeschouwelijke onderwijs een rol. Want de problematiek draait ook om zingeving. Zelfrespect heeft met waardering te maken, en waardering heeft op haar beurt met zingeving te maken. De jongere die zelfdoding overweegt, vraagt zich af wat zijn leven voor zin heeft. In het briefje dat soms achtergelaten wordt staat vaak dat hij of zij niet meer kan, dat het leven geen zin meer heeft. Wie zich niet gewaardeerd weet kent ook geen zin meer.

Het Humanistisch Vormings Onderwijs kan een belangrijke bijdrage leveren aan de aanpak van de problematiek. Ook al lijkt het juist een levensbeschouwing die daartoe het meest geschikt is. Een kritisch persoon zou kunnen opmerken dat Humanistisch Vormings Onderwijs er vanuit gaat dat de mens zelf zin moet geven aan het leven, maar juist dat is voor iemand met weinig zelfrespect een probleem: wie weinig zelfrespect heeft zal ook niet geloven in zijn eigen mogelijkheden om zin te geven aan zijn bestaan. Die observatie zou kloppen als een HVO-docent alleen van de bovenstaande gedachte zou uitgaan. Waar het bij het HVO ook om draait is zelfwaardering: Jij bent de persoon die zin kan geven aan jouw bestaan.

Maar er is meer: HVO reikt niet alleen oplossingen aan, maar bespreekt de problematiek zelf en het stimuleert zo tot zoeken naar alternatieven. Waarom denk jij dat je bestaan geen zin heeft? Is dat omdat je geen vrienden hebt? Zo ja, waarom denk jij dat je geen vrienden hebt? En wat is vriendschap dan volgens jou?

■ Tenslotte

Tenslotte, en misschien wel het belangrijkste, geeft de HVO-docent door zijn belangstelling de jongere een steuntje in de rug. Om Martin Nieboer, een spreker op het congres, aan te halen: "Het gaat erom hun te laten merken dat je heel open naar hen wilt luisteren, dat je zo'n daad heel erg zou vinden, dat het je wat kan schelen, dat je bereid bent je in te zetten en samen met hen een nieuw levensperspectief te zoeken."

Ik denk dat vooral de school en het

HVO een rol kunnen spelen in de aanpak van de zelfdodingsproblematiek. Door het zelfrespect van een leerling te versterken, kan men hem helpen zelf vorm te geven aan zijn bestaan. Iets wat HVO eigenlijk al vanzelfsprekend doet, maar het kan best nog wel eens een keer gezegd worden. Het HVO kan zo de wereld een stukje minder wreed te maken.

A.Lutter, voorzitter Jonge Humanisten

Dit artikel verscheen eerder in Spino, ledenblad van de Jonge Humanisten.

OVER EEN MUZIKANT, DIE OOI EENS PRINCE HEETTE

Prince werd geboren in de stad Minneapolis op 7 juni 1958 in de Amerikaanse staat Minnesota. Je zou het niet zeggen, maar de stad die één van de grootste popsterren zou voortbrengen, was in de jaren zestig en zeventig maar een saaie boel. Muzikaal was er niets te beleven. De enige muziek die de stad rijk was, lag in de pakhuizen, want Minneapolis was een grote doorvoerhaven voor platen. Minneapolis distribueerde bijna een derde van alle platen die in Amerika verkocht werden, maar meer had de staat Minnesota niet te bieden. Het muziekmaken zat de jonge Prince al vroeg in de vingers. Zijn vader, John Nelson, had jarenlang in een jazztrio gespeeld die The Prince Rogers Band heette. Op de piano van zijn vader speelde hij met het grootste gemak deuntjes van televisieseries zoals *Batman*, *The Munsters* en *The Man from U.N.C.L.E.* na. Een gelukkige jeugd had de superster in de dop niet bepaald. Zijn vader scheidde van zijn moeder toen hij zeven was en in 1970 liep hij voor het eerst van huis weg. In 1972 verhuisde hij permanent van gezin. Op school was hij een gesloten jongen, die door zijn klasgenootjes als een eenling werd gezien.

BEGIN

Met een schoolvriend richtte hij zijn eerste band op. Prince ontpopte zich al snel als degene die de rest leerde hoe een lied in elkaar zat en hoe het gespeeld moest worden. In 1976 ontmoetten Prince en zijn schoolvriend een bekende figuur in het plaatselijke muziekwereldje van Minneapolis: Chris Moon. Moon was op zoek naar een band om te managen, maar zag uiteindelijk niks in Prince. Hij stuurde Prince door naar een bevriende

Zelfs supersterren schijnen mensen te zijn, en ook bij Prince heeft het lot toegeslagen. Zo heeft hij zijn oogje laten vallen op een van zijn verleidelijke achtergrondzangeressen en is hij van plan om met haar te trouwen. Eén moeilijkheid zal dat wel opleveren, want hoe moet hij nou zijn trouwpapieren invullen? Hij heeft immers nog niet zo lang geleden zijn naam afgezworen en die vervangen door een symbool, waarvan niemand echt goed weet hoe dat uit te spreken valt. Of komt er soms Tafkap te staan: The Artist Formerly Known as Prince?

collega uit het wereldje, ene Owen Husney. Die zag Prince wel zitten, want hij was net Black Sabbath misgelopen! Samen met een bevriende advocaat richtte hij een bedrijfje op om Prince eens goed te gaan promoten.

Terwijl Prince een nieuwe demo opnam in de studio en vorm gaf aan wat later bekend werd als de Minneapolis sound, begonnen de twee promotors een dure publiciteitscampagne. Uiteindelijk toonden CBS en Warner wel belangstelling voor Prince. Hij was destijds nog maar negentien en Prince zou Prince niet zijn als hij een reeks eisen had. Zo wilde hij een contract voor drie platen en wilde hij ze zelf produceren. Hij kreeg uiteindelijk zijn zin en kreeg een dik contract met zes nullen aangeboden door Warner.

Het debuutalbum 'For You' werd ten slotte in 1978 uitgebracht. Prince bespeelde 23 verschillende instrumenten op de lp en het was duidelijk dat hij het belangrijk vond dat het publiek zijn muzikale veelzijdigheid kon bewonderen.

Prince werd al snel bekend en hij moest dus op zoek naar een goede band die hem kon begeleiden. Ook wat dat betreft zou Prince Prince niet zijn als hij ook daarin niet een stel ongewone wensen had. De band moest multiraciaal zijn en er moesten ook vrouwelijke muzikanten in zitten. De bandleden moesten uit verschillende muzikale richtingen komen net zoals Prince zelf, die zijn invloeden ontleende van James Brown tot Jimmy Hendriks en Carlos Santana. Ondertussen was zijn start niet zonder problemen; zijn debuut lp liep niet zo goed als hij had gedacht en hij brak met manager Owen Husney omdat hij vond dat die zich niet genoeg met zijn zaken bemoeide en de band raakte hun oefenruimte kwijt. Zijn tweede lp 'Prince' uit 1979 moest daarom ook een succes worden. Ondertussen probeerde hij aansluiting te krijgen bij het blanke publiek. Het befaamde New Yorkse publiciteitsduo Howard Bloom vatte het zo samen: *het gaat er om het zwarte publiek te behouden en het rock- en new wavepubliek agressief te bewerken.* Dankzij de rockinvloeden in zijn muziek lukte dit ook.

Met zijn derde plaat 'Dirty Mind', nam hij nog meer afstand van het gepriegel en gepruts in de studio. De lp was bijna helemaal opgenomen op een 16-sporen recorder in de kelder van zijn huis in Minneapolis. De lp kwam uit in 1980 en zijn platenmaatschappij Warner vond het maar niks. De radio draaide de plaat, die meer weg had van een verza-

meling knullige demo's dan een echt goed uitgewerkte lp, nauwelijks, maar de pers gaf Prince wel de nodige aandacht.

DOORBRAAK

In februari 1981 kwam de doorbraak voor Prince in Amerika toen het tijdschrift 'Rolling Stone' het eerste grote artikel aan hem wijdde. Daarna zorgden fans voor hysterische taferelen op zijn tour en recensenten bedolven hem onder daverende kritieken. Prince was en ster. In dat jaar kwam ook de lp 'Controversy' uit en hij tourde vier maanden om de lp te promoten. In 1982 werkte Prince ook aan een zijproject: de vrouwengroep Vanity 6' en de wereldwijde doorbraak kwam ook dat jaar met zijn dubbel lp '1999'. Tegen het eind van 1982 werden er vage plannen gesmeed voor een film rond Prince. Zonder dat de mensen het wisten, had hij in een klein paars aantekenboekje allerlei ideeën opgeschreven die de basis werden van het filmscript. Ondertussen was MTV zijn videoclipsgaan uitzenden en zagen andere beroemde popsterren zoals Bruce Springsteen en Stevie Wonder wel wat in Prince. Prince sloot zijn tournee in 1983 af als één van de succesvolste van dat jaar. Ondertussen had het filmproject vastere vormen aangenomen en het schieten begon in 1984, het jaar waarin 'When doves cry' als single werd uitgebracht en zijn eerste nummer 1 hit in Amerika werd.

Vijf weken voor de gelijknamige film uitkwam, verscheen de lp 'Purple Rain'. De plaat knalde nar de hoogste noteringen en Prince was inmiddels een superster geworden. Ook de film scoorde enorm. Prince werd daardoor, samen met de Beatles, de enige muzikant die tegelijk een nummer 1 hitsingle en -film had. Ook zijn volgende platen 'Around the world in a day' uit 1985, 'Parade' uit 1986, 'Sign of the times' uit 1987, 'Lovesexy' uit 1988, 'Batman' uit 1989, 'Graffiti Bridge' uit 1990 en 'Diamonds & Pearls' die in 1991 uitkwam, versterkten zijn roem nog verder.

ROEM EN RUZIE

Ondertussen kregen zijn bandleden steeds meer genoeg van hem. Prince was paranoïde geworden, durfde niet meer alleen op de straat en hij gedroeg zich tegeerover de andere muzikanten steeds meer als een dictator. Hij kwam binnen en begon te foeteren, aldus een bandlid, die spoedig daarop vertrok. Prince was

VLAK BIJ HUIS, TERUG IN DE TIJD

Oekraïne is minder dan drie uur vliegen ver. Dit Europese land lag vroeger achter het IJzeren Gordijn. Ik was net aangekomen, of ik voelde me in de tijd terug gezet in de eeuw van de Britse schrijver Charles Dickens.

Op het station in de hoofdstad Kiev op een besneeuwde avond wemelde het van de mensen, die bewogen als mieren in het vale licht van een paar gele gloeilampen in grote kroonluchters in de hoge hal. Het duurde even voordat ik begreep wat er mis was: de mensen liepen zwijgend door die enorme stationshal; er werd nergens gelachen.

Veel mensen zagen er armoedig en slecht gekleed uit - sommigen hadden hun jas dichtgeknoopt met een touw, want de knopen ontbraken. Op lange banken zaten mensen, met veel bagage in enorme plunjezakken en kartonnen dozen, geduldig te wachten op hun trein. Daartussen scharrelden verpauperde types, op zoek naar wat eetbaars. In deze overvolle, zwak verlichte holle ruimtes, klonk nergens gelach of gezellige conversatie. De openbare toiletten waren stinkend smerig, om te kotsen van miselijkheid.

Ik had daar helemaal niet willen zijn, op

gedesillusioneerd geraakt in het rock 'n' roll wereldje en hij had het gevoel dat hij vervreemd raakte van zichzelf. Misschien is dat wel de reden waarom hij een tijd geleden aankondigde dat Prince niet meer bestond en hij voortaan onder een symbool bekend wenste te zijn. Er was alleen één klein probleempje: niemand wist hoe je dat teken nou moest uitspreken! Uit pure armoede doopte iedereen hem maar TAFKAP, oftewel, de artiest voorheen bekend als Prince.

Misschien moeten we Prince zelf aan het woord laten. Niet dat hij veel loslaat over zichzelf. Hij zei: *Er zijn een heleboel dingen over mij gezegd en veel daarvan zijn onwaar. Veel dingen waren tegenstrijdig. Kritiek kan me niet schelen, maar ik houd niet van leugens. Ik heb het gevoel dat ik heel eerlijk ben geweest in mijn werk en mijn leven; en het is moeilijk te verdragen dat zoveel mensen leugens vertellen.*

Alles goed en wel, maar een antwoord op hoe je nou dat symbool waaronder hij tegenwoordig door het leven gaat over de lippen moet krijgen, heeft hij nog steeds niet gegeven.

Theo Paymans

dat station in Kiev, want ik moest naar Lviv, 533 kilometer terug, voor een cursus radio. Het vliegveld van Lviv was onbereikbaar geworden door ijsafzetting op de startbaan, zo meldde de piloot van de Oekraïense luchtvaartmaatschappij onderweg.

Vandaar dat we op het station in Kiev stonden te wachten op een trein. Dat bleek een bonkige boemel die over de 500 km maar liefst 12 uur deed. Er was geen eten, geen drinken aan boord, maar wel weer stinkende wc's, die vaak tot de rand vol lagen met menselijke uitwerpselen.

Lviv is een mooie oude stad - een beetje zoals Wenen. Er reden oude bussen en trams, op elk uur van de dag boordevol opeengepakte mensen achter vuile, ondoorzichtige ramen. Bij de haltes stonden de hele dag door lange rijen zwijgend wachtende mensen, waar alweer geen lachje afkon. Later werd het mij duidelijk dat er waarachtig ook weinig reden tot lachen is in Oekraïne.

In Lviv hadden de oude Lada's het moeilijk met de sneeuw: de stad beschikt nauwelijks over gemotoriseerde sneeuwpluigen. Hier en daar maakten oude mannen en vrouwen met schoppen de stoepen voor winkels schoon. De dooi zorgde overdag voor een smerige zwarte brei op de ijslaag, waar voetgangers al glijdend en spattend doorheen glibberden.

Oekraïne, zo groot als Frankrijk, heeft 52 miljoen inwoners. Hun gemiddelde inkomen is niet meer dan US \$ 50 per maand. Het eigen geld is nauwelijks nog iets waard: het kleinste bankbiljet van 200.000 kupons is ongeveer f 1,50. Munten zijn er niet meer: telefoons op straat zijn dus gratis want ze zijn niet geschikt voor bankbiljetten. Een gewone lunch kost al gauw een half miljoen kupons.

In de tijd van de Sovjetunie werd de mensen verteld, dat het Westen decadent was en dat de Sovjetunie er veel beter aan toe was. Nu zien ze via de televisie o.a. dat ze belogen zijn. De mensen in Oekraïne voelen zich beschaamd door het bedrog.

Onze tolk Anna woont bij haar ouders met man en dochter op een 3-kamerflat. Zij slaapt met man in de kleine zitkamer, waar verder de hele dag geleefd wordt en de klerenkasten staan. Haar man werkt op de universiteit waar hij \$ 35 per maand verdient. Anna verdient meer als tolk en op de duur zullen zij

misschien wel een eigen kleine flat kunnen kopen. Maar zolang slaapt hun dochtertje van 8 jaar bij oma. Anna's vader, professor aan de universiteit, heeft de derde kamer.

Anna's moeder moet voor een nieroperatie naar het ziekenhuis. De patiënt moet zelf beddegoed meenemen en de familie moet zelf voor de verzorging van hun zieke familielid zorgen, met eten en drinken, zelfs tot en met het geven van injecties.

De overheersing van 72 jaar Sovjetunie wordt gehaat, maar de tegenwoordige politici worden evenmin vertrouwd. Wij vroegen bijvoorbeeld aan de cursisten om een persbericht over de kerncentrale Tsjernobyl te 'vertalen' voor gebruik voor de radio. In dat persbericht, dat verspreid werd door het Oekraïense persbureau Union, stond dat meer energie geleverd werd dan vorig jaar; dat er minder storingen waren bij de productie; dit positieve bericht werd ervaren als propaganda en de cursisten wilden dat niet bewerken. Want de kerncentrale wordt door het Oekraïense publiek niet meer geloofd.

Op onze suggestie om weerwoord te vragen aan tegenstanders van Tsjernobyl of van kernenergie, uit de politiek, de milieubeweging of de universiteit e.d., werd smalend gelachen, want geen deskundige durft in Oekraïne tegen een staatsinstelling in te gaan, uit vrees minstens voor de eigen baan.

De cursisten konden eerst niet geloven, dat in Nederland de media vrijelijk kritiek kunnen leveren op ongeacht welke autoriteit. Maar toen beseften zij, hoe ver Oekraïne nog achter loopt op het gebied van democratie en vrijheid van meningsuiting. En ik besepte toen pas goed, dat de mensen in Oekraïne in het openbaar weinig reden hebben tot lachen.

Na twee uur vliegen waren wij terug in Nederland, met problemen als filevorming op de weg en vertragingen bij het spoor.

Karel Roskam

Misschien voor het laatst:

INTERVIEW MET DIENSTPLICHTIGE

Edwin Steenbergen kwam samen met negen andere dienstplichtigen op, op het Genie Opleidings Centrum in Vught. In tegenstelling tot eerdere plannen bleek deze novemberlichting het einde van de opkomstplicht in Vught te markeren. De lichting van december 1995, vijf dienstplichtigen in totaal, zou worden uitbesteed aan Utrecht. De meeste jongens van de novemberlichting komen na hun functieopleiding in Wezep; Edwin is de enige die op het GOC zelf geplaatst is. Hij is straks op het GOC dan echt de allerlaatste dienstplichtige. Raadvrouw José Verheyen ging met hem in gesprek.

Edwin, zou je heel kort iets over jezelf willen vertellen; over wat je hiervoor hebt gedaan?

Ik heb hiervoor twee jaar als installatiemonteur in de bouw gewerkt en dit gecombineerd met het leerlingwezen, dus een dag in de week naar school. Ik heb een vaste baan en zit aan een contract vast omdat mijn baas de opleiding vergoed heeft. Dus na mijn dienstdienst, na negen maanden, kan ik daar weer terugkomen. Toen ik bericht kreeg van de keuring heb ik daarmee ingestemd als vrijwillig dienstplichtige. Het trok me wel aan.

Je was dus bekend met het dienstrecht?
Ja.

Wat trok je zo aan in het leger?
Ik was nieuwsgierig. Je hoort zoveel ver-

halen: positieve en negatieve. Ik wilde het zelf wel eens meemaken. Vooral het avontuur leek me wel interessant.

En daarbij heb je bewust gekozen voor de Genie?

In elk geval voor een vakrichting: het moest aansluiten bij mijn achtergrond en dat is hier wel het geval.

En dat je op het GOC geplaatst bent, is dat omdat je hier in de buurt woont?

Ik woon in Halsteren, dat is een uur en drie kwartier met de trein dus daar heeft het niets mee te maken. Ze hebben hier alle moeite gedaan om ons zo goed mogelijk te plaatsen. De luitenant deed echt zijn uiterste best. Ik ben geplaatst op de Pioniersschool en wordt daar ingezet als hulpinstructeur. Dat is omdat ik zoveel weet van installatietechniek en de jon-

gens hier in opleiding moeten dat nog leren. Ik vind het wel uitdagend.

Heb je ooit overwogen om beroeps te worden?

Ja, daar heb ik wel over gedacht. Dat was omdat ik uitgezonden wilde worden in het kader van de V.N., ik heb dat bij de keuring ook genoemd. Maar de familie was er erg op tegen, dus heb ik afstand gedaan van die plannen.

Overweeg je nu nog wel eens om te tekenen als beroeps?

Nee, ik wil niet meer uitgezonden worden. En als je tekent zit je twee en een half jaar vast aan een contract. Je bent dan veel van huis. Dat wil ik toch niet, dan is twee en een half jaar te lang. Ik heb bovendien een vaste baan. Dat biedt toch meer perspectief.

Zou je je ook gemeld hebben als de opkomstplicht niet meer bestaan had?

Als het voor negen maanden was geweest, zoals nu, wel. Je steekt hier best veel op. Twee en een half jaar vind ik te lang.

■ Een beetje vereerd

Hoe vind je het om tot de laatste lichting dienstplichtigen te horen?

Ergens wel een beetje vereerd, zo met tien man de laatsten te zijn. Van de andere kant ben ik toch ook gewoon dienstplichtige, net als alle anderen.

Jij bent straks, als de anderen zijn overgeplaatst echt de laatste dienstplichtige; hoe vind je dat?

Ja, ik voel het niet zo...ik ben samen met de anderen de laatsten. Ik denk dat het voor het vaste personeel hier specialer is als voor mij. Na de AMO is een bijzondere afsluiting geweest met toespraken en zo.

Hoe beleef je je tijd als dienstplichtig soldaat tot nog toe?

In de AMO was het ouderwets terug in de schoolbanken. Maar ik had dat verwacht en gehoord. Het is mij niet tegengevallen. Er werd goed lesgegeven; het was altijd interessant. Ik vond het tot nog toe leuk hier. Je moet er zelf ook iets van maken. Ik heb goed contact met de andere jongens van mijn lichting.

En hier op het GOC doen ze erg hun best het ons naar de zin te maken. Ze letten goed op onze vooropleiding. Volgens mij is iedereen tevreden.

Wat vind je ervan dat nog zo'n één (en hier zelfs nog veel minder) op de tien

jongens wordt opgeroepen zonder dat daar een financiële vergoeding of bijzondere vrijheden tegenover staan?

Ik vind wel dat de wedde aangepast moet worden aan wat iemand hiervoor verdiende. Er zijn er bij die wel duizend gulden teruggaan. Dat is teveel. Voor mijzelf is er niets aan de hand.

Hoe kijk je aan tegen de actie van de VVDM om de opkomstplicht eerder af te schaffen omdat het voor zoveel jongens een zo zinloze tijd zou zijn?

Niet mee eens. Je kunt het druk hebben in je dienstdienst, het is wat je er zelf van maakt. Je moet je eigen tijd zinvol invullen. Niet iedereen denkt er zo over. In onze lichte is een groot leeftijdsverschil en de oudste is zesentwintig. Dan ligt het toch anders. Hij heeft wel moeite gedaan om eruit te blijven. Is niet gelukt.

Hoe kijk je aan tegen de afschaffing van de opkomstplicht?

Het goede van de dienstdienst was dat het een verlenging van de opvoeding was: je wordt er zelfstandiger, leert in

een team te werken zoals samen corvee doen. Maar de wereldsituatie is veranderd en het is niet meer verantwoord om dienstplichtigen op te roepen. Er is geen grote vijand meer. Dienstplichtigen zijn niet meer nodig. De V.N. taak is voor beroeps.

Denk je dat het voor het leger positief of negatief is: de afschaffing van de dienstdienst?

Ik denk dat het ten goede komt aan het leger. Van BBT-ers kun je zeggen: ze gaan ervoor. Ik zelf vind negen maanden genoeg. BBT-ers zijn meer gemotiveerd, doen meer aan sport. Bij dienstplichtigen zit het merendeel tegen zijn zin, de verschillen onderling zijn te groot. Bij BBT-ers is het meer van hetzelfde. Het beroepsleger is een goede zaak.

Merk je iets van de veranderde sfeer op het GOC?

Ik merk dat er weinig mensen zijn op de kazerne. Ik kan me niet voorstellen dat hier ooit lichten waren van tweehonderdvijftig man. Nu zijn het er nog tien.

Je ziet dat het hier toegroeit naar werken met BBT-ers.

Ga je nog iets bijzonders doen als je afzwaait?

Ja, ik doe wel iets leuks maar dan gewoon als afscheid. Niet omdat ik de laatste dienstplichtige ben. Dat moeten ze hier maar doen als ze dat belangrijk vinden.

Krijg je nu als laatste dienstplichtige een bijzondere behandeling?

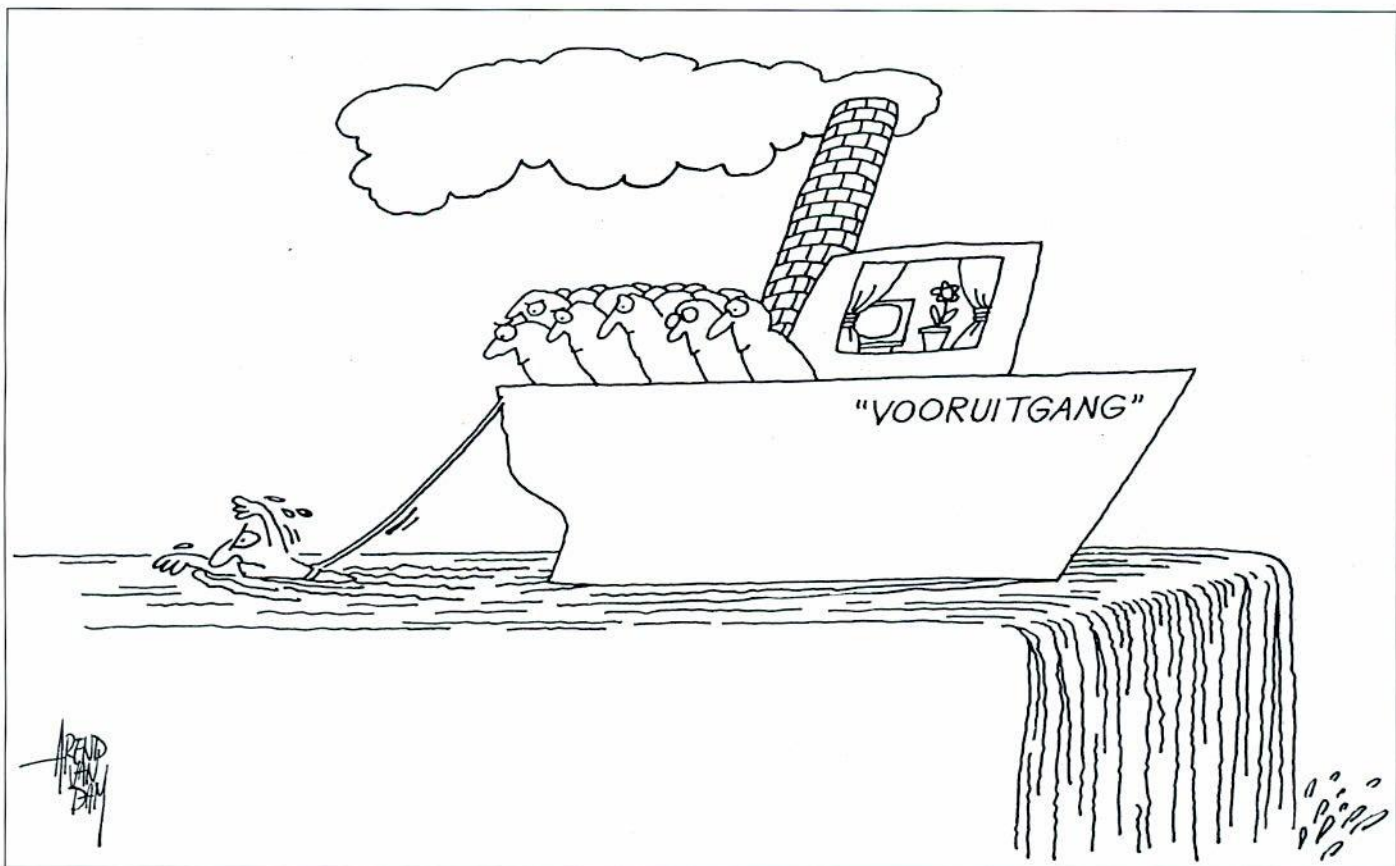
Nee, de behandeling is gewoon.

Wat zou je nog als afsluiting van het onderwerp van de dienstdienst willen zeggen?

Dienst is wat je er zelf van maakt. Je kunt er een goede tijd van maken en je moet het samen gezellig maken. Belangrijk is de goede begeleiding en die is hier wel.

Bedankt voor dit gesprek.

Raadvrouw José Verheyen

SPIJTOPTANTEN

Ooit, in de goede oude tijd van de Koude Oorlog, was het militaire beroep in Nederland een relatief zorgeloze manier om het aardse bestaan inhoud te geven. Een niet al te moeilijke, betaalde opleiding leidde tot een functie met automatische promotie, met als enige probleem een verplichte vakantie ergens in Duitsland, tezamen met het gezin en onder het genot van een aantal belasting-vrije faciliteiten.

En toen kwam er de klad in. De Russen hielden op vijand te zijn en onze krijgsmacht ontdeed zich van de dienstplichtigen. En of dat allemaal niet erg genoeg was: de feitelijke primaire taakstelling werd niet het verdedigen van het vaderland tegen vijandige heerscharen, maar het uitgezonden worden naar verre streken met de blauwe baret op het hoofd. Ook toen al vonden velen dat ze voor een dergelijke klus nooit getekend hadden. Niet zo zeer het levensgevaar als wel het periodiek een half jaar van huis en haard verwijderd zijn bleek een, begrijpelijke, onprettige bijkomstigheid. Uit die tijd stamt al de uitroep van de Nederlandse officier dat hij niet getekend heeft om ergens in Achterabchazië door een dertienjarige blaag te worden

neergeschoten, alsof het geëxecuteerd worden door een volwassen intellectueel zoveel meer te verkiezen zou zijn.

Maar goed, uiteindelijk, al dan niet enthousiast, werd men uitgezonden, maar met die blauwe baret van de Verenigde Naties op het hoofd als symbool van neutraliteit, onpartijdigheid en vredelievendheid. Niet het gevecht, maar het bewaren van de vrede door louter aanwezigheid, was het parool. Dat dat in de praktijk niet altijd lukte is overigens bekend.

Maar nu, althans voor hen die naar Bosnië worden gezonden, geldt dat de blauwe baret door de groene gevechtshelm vervangen is. Weliswaar gaat het nog steeds om echte peace keeping - vrede bewaren op basis van instemming van alle betrokken partijen - maar de bijbehorende instructie is groen, dat wil zeggen: van daadwerkelijk robuuste aard. Houden de partijen zich niet aan de afspraak, dan mag of moet men ze door middel van wapengeweld aan die afspraak herinneren.

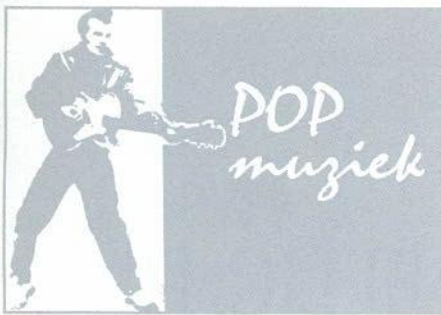
En dat blijkt voor een aantal beroepsmilitairen een zodanig vooruitzicht dat zij

door middel van voorgewende rug-, hoofd- en andere pijnen getracht hebben aan die uitzending te ontkomen. Het zou om enkele tientallen gaan en dat is op de vele duizenden beroepsmilitairen natuurlijk niet een geweldig hoog percentage, maar toch een teken aan de wand. Want waar enkele tientallen zich aan uitzending door middel van valse voorwendselen onttrekken, geldt dat vele honderden dat vooruitzicht van een eventueel echt militair optreden ook niet zien zitten.

Nu kun je zeggen dat soldaten, die van alles willen en kunnen behalve vechten, toch maar beter iets anders kunnen gaan doen. Eerlijk gezegd weet ik dat nog zo net niet. En misschien is het wel zo dat, als overal ter wereld, maar dan ook overal, de soldaten liever thuis blijven dan vechten, het er zowel voor hen als voor ons nog zo slecht niet uitziet. Maar zolang dat niet zo is, moeten ze maar met een oorvijs van de bevelhebber de dienst uit: er zijn nog bejaardenhuizen genoeg, waar men snakt naar assistenten voor de als minder gevaarlijk bekend staande afdeling "kleedjes knopen".

Léon Wecke

POPSCENE CONCENTREERT ZICH EVEN IN GRONINGEN

De stad Groningen was het eerste week-end van dit jaar een waar pretpark voor iedereen die houdt van Nederlandse popmuziek. De tiende aflevering van Noorderslag was al weken van te voren uitverkocht en de belangstelling voor het bijbehorende European Showcase Festival was eveneens groter dan ooit. Er werd niet alleen naar muziek geluisterd, er werden ook prijzen uitgereikt (bijvoorbeeld de Pop Pers Prijs aan Telegraaf-journalist Jip Golsteijn) en er werd tevens immens veel gepraat. Op het vierde Nederlands Seminar Popmuziek om precies te zijn.

Het hele cultuurcentrum De Oosterpoort stond bol van de workshops, paneldiscussies en lezingen. Die gingen vooral over onderwerpen waarvan de gemiddelde Nederlandse popmuzikant een meer dan gezonde afkeer heeft. Van de vraag of Radio 3 al dan niet trendsettend genoemd kan worden nu Veronica het publieke bestel heeft verlaten, zullen namelijk weinig muzikanten wakker liggen. Die vraag is feitelijk alleen van belang voor de programmamakers en de adverteerders. En uiteraard voor de platenmaatschappijen, die zich afvragen wat de gevolgen zullen zijn van de gewijzigde structuur.

EENOOG

Met name door de inbreng van Radio 538-directeur Erik de Zwart (vroeger zelf discjockey bij het nu door hem vervulde Radio 3) ontstond een aardige discussie over dit thema. De Zwart beschouwt Radio 3 inmiddels als zijn grootste concurrent en liet geen mogelijkheid onbenut om zijn voormalige werkgever af te kraken. "In het land der blinden is eenoog koning, en Radio 3 is jarenlang die eenoog geweest", zei hij ten overstaande van een volle zaal journalisten, discjockeys, artiesten en bobo's van platenmaatschappijen. "Slechts door de ongelijke verdeling van de zendmiddelen scoort de publieke zender nog steeds het hoogste marktaandeel. Vroeger was dat tachtig procent, nu is het nog maar 17,8 procent." Radio 538 heeft - ter vergelijking - een marktaandeel van 6,5 procent en is daarmee iets slechter beluisterd dan Radio Noordzee Nationaal.

Volgens de vroegere Veronica-dj zou Radio 3 de huidige, progressieve avond-

programmering ook overdag moeten aanbieden. "Dat is namelijk de taak van het publieke bestel", aldus De Zwart. "Het behoort voor Radio 3 niet interessant te zijn om zich bezig te houden met hit- en tiplijstjes. Op die zender hoor ik het liefst continu de VPRO. Zij signaleren wel nieuwe trends en durven radio te maken voor een kleiner publiek."

Produktie-manager Jan Steeman van de samenwerkende omroepen Avro, KRO en NCRV voelde zich op dat punt kennelijk persoonlijk aangevallen. Hij beriep zich er herhaaldelijk op dat Radio 3 per uur gemiddeld vier nieuwe releases draait. Aanmerkelijk meer dan concurrent De Zwart. "Als we alléén onbekend werk zouden draaien hielden we geen luisteraar meer over", luidt Steemans stelling. "Radio is een massamedium. Het heeft niet de functie om trends te zetten, maar om deze te signaleren en te volgen."

MONOPOLIE VOORBIJ

De Zwart en Steeman zaten elkaar niet voortdurend in de haren. Over sommige dingen waren ze het zelfs eens. Beide verwachten bijvoorbeeld dat het radiolandschap de komende jaren nog verder zal segmenteren. Steeman gaat er zelfs vanuit dat Radio 3 op termijn eenzelfde marktaandeel zal scoren als eerder genoemde commerciële zenders. Daarmee zou het absolute leiderschap van Nederlands bekendste popzender na jaren van beperkte monopolie voorbij zijn.

Met name uit de hoek van de platenmaatschappijen kwam tijdens het Nederlands Popmuziek Seminar het geluid dat de radio in het algemeen minder belangrijk wordt voor de promotie en verkoop van

(Nederlandse pop)muziek. Het wereldwijde computernetwerk Internet zou een gedeelte van deze functie kunnen overnemen.

Theoretisch gezien is het namelijk nu al voor iedereen mogelijk een single of demo via Internet onder de aandacht van het publiek te brengen. In de praktijk zitten daar echter nog allerlei haken en ogen aan: de hoge kosten bijvoorbeeld en de vraag hoe de auteurs- en naburige rechten zijn geregeld in het digitale tijdperk. Ook over dat thema

werd overigens nog gediscussieerd gedurende het seminar.

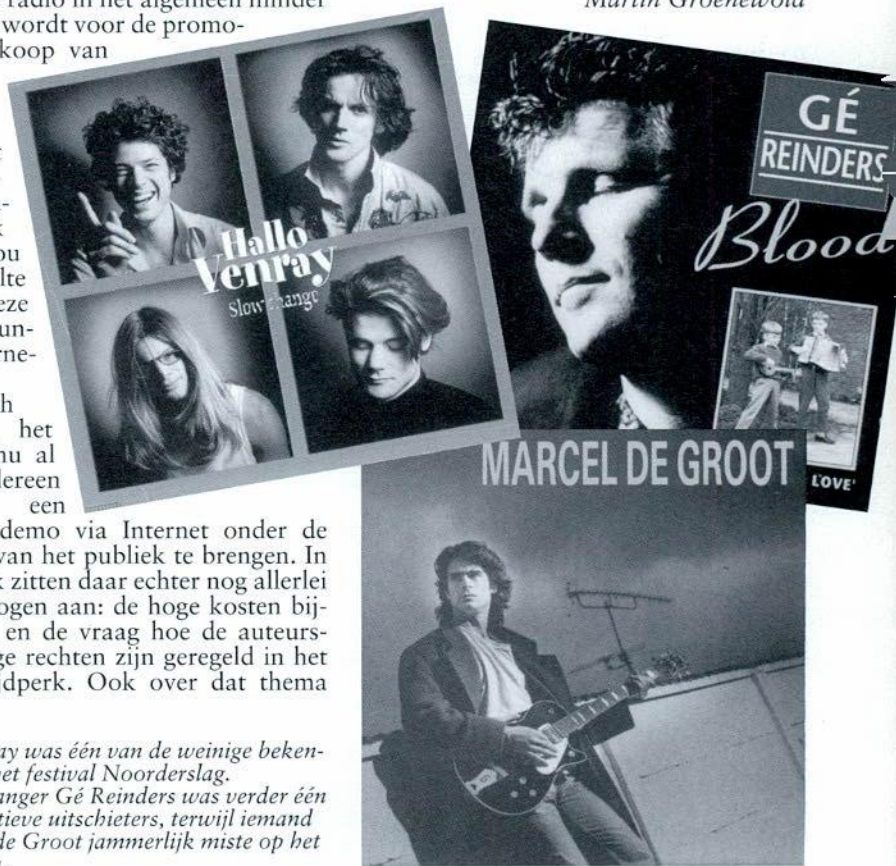
LIVE-MUZIEK

Tussen al het gepraat leek de muziek dit jaar bijna van secundair belang. En eerlijk gezegd: het peil was dit jaar nou ook niet direct om van wakker te liggen. Noorderslag is verworpen tot een festival dat het vooral moet hebben van de bekende naam. De oorspronkelijke doelstelling - een overzicht geven van nieuwe trends in de Nederpop - wordt bij lange na niet meer gehaald.

Want met het inrichten van een 'Nederhopkelder' (een podium met alleen rap- en dance-artiesten) ben je er natuurlijk nog niet: echt populaire Nederlandse artiesten worden genegeerd door de organisatie. Iemand als Marco Borsato zal je er bijvoorbeeld nooit tegenkomen. En die man verkoopt inmiddels toch zo'n 300.000 cd's. En ook iemand als Marcel de Groot, vorig jaar doorgebroken met zijn cd 'Manen kweken', ontbrak jammerlijk.

Een populaire band die wel op het programma stond was Van Dik Hout. Andere bekende namen waren Hallo Venray, Osdorp Posse (winnaars van de popprijs) en Extince ('Sprakwater'). Leuk was verder vooral de Taverne die was ingericht voor streektaalzangers en groepen. Hier speelden onder anderen de Limburgse bard Gé Reinders, het plotsklaps beroemde duo Höllenboer ('Busje komt zo') en de Drentstalige rockband Skik. Een verademing tussen al het gehiphop.

Martin Groenewold

Hallo Venray was één van de weinige bekende acts op het festival Noorderslag. Streektaalzanger Gé Reinders was verder één van de positieve uitschieters, terwijl iemand als Marcel de Groot jammerlijk miste op het programma.

DEAD MAN WALKING:

DOODSTRAF EVENWICHTIG BELICHT

De nu 36-jarige Tim Robbins werd aanvankelijk alleen als acteur bekend, en dan nog, als gevolg van z'n melkbekje, in komische of sullige rollen. Pas enkele jaren geleden maakte het grote publiek kennis met de andere kanten van deze begaafde Amerikaan. In Bob Roberts, een satire die hij ook zelf schreef en regisseerde, speelde Robbins (die ook, zoals in deze film te zien was, zingt en gitaar speelt) een abjecte presidentskandidaat. In de ironische thriller *The Player* van Robert Altman was hij te zien als een zeer doortrapte scenarioschrijver in een genadeloos geschetst Hollywood. Met *Dead Man Walking* manifesteert Robbins zich voor het eerst als een 'serieuze' scenarist en regisseur. *Dead Man Walking*, gebaseerd op een autobiografische bestseller, gaat over de relatie tussen een ter dood veroordeelde jongen en de non die hem in zijn laatste dagen geestelijk bijstaat.

"U hebt zeker nog nooit een moordenaar van zo dichtbij gezien?", vraagt Matthew Poncelet aan zuster Helen Prejean. De scene, gesitueerd in de Angola gevangenis in New Orleans, speelt zich af aan het begin van de beklemmende film *Dead Man Walking*, en is de opmaat voor een even curieuze als aangrijpende relatie tussen een man en een vrouw. Helen Prejean is een non. Ze draagt burgerkleden, maar daar is ze niet minder gelovig om. Ze is te hulp geroepen door de jonge Poncelet, die ter dood is veroordeeld omdat hij, samen met een vriend, onder invloed van drank en drugs een jong stel heeft verkracht en daarna vermoord. Zijn maat kon zich een betere advocaat veroorloven (!) en heeft levenslang gekregen. Zuster Prejean, de eerste vrouw die een dergelijke taak op zich neemt, weet niet wat ze kan verwachten. Ze ziet bij de kennismaking een gesoigneerde knul, die alleen van haar gescheiden wordt door een plaat plexiglas, met gaatjes om door te spreken. De conversatie verloopt

stroef: beide partijen zijn onwennig, en op hun hoede. Maar naarmate de non vaker op bezoek gaat, begint de stoere jongen aan de andere kant van het glas vertrouwen in haar te krijgen. Vanaf dat moment laat hij stukje bij beetje meer van zichzelf zien. Aanvankelijk houdt hij vol dat hij bij de afgrijselijke misdaad waarvoor hij veroordeeld is, heeft toegekeken hoe zijn vriend het vuile werk opknapte. We zien dan voor het eerst een korte scene van wat zich heeft afgespeeld: twee tieners, in hun auto een stukje het bos ingereden, worden door de twee baldadige kerels uit hun auto getrokken. Korte tijd later zie je de lijken liggen, maar vooralsnog blijft in het midden hoe de zaak zich precies heeft toegedragen.

Zuster Helen hoopt te bereiken dat haar pupil tot inkeer komt, zodat hij zich op zijn dood kan voorbereiden in het besef dat God hem heeft verlost van zijn zonde. Daarvoor moet hij dan wel vertellen wat hij precies heeft gedaan. Tegelijkertijd zoekt Helen contact met

de moeder van de gevangene, maar ook met de ouders van de vermoorde jongen en het vermoorde meisje. Beide ouderparen zijn blij dat Poncelet ter dood is veroordeeld, en putten daar nog enige troost uit. Zuster Helen is het vanuit haar geloof niet eens met het fenomeen doodstraf, maar wil de ouders van de slachtoffers toch spreken. De vader en moeder van het meisje ontvangen haar, en zijn aanvankelijk dankbaar voor haar bezoek. Ze gaan ervan uit, dat zij uiteindelijk ook tot het besef is gekomen dat de moordenaar zijn gerechte staf krijgt. Als zuster Helen dan uitlegt dat ze begrip heeft voor hun verdriet, maar dat ze de veroordeelde wil blijven begeleiden tot zijn laatste ademtocht, wijzen de gekwetste ouders haar de deur.

Het knappe van de film is, dat de makers consequent geen partij kiezen. Wie voor de doodstraf is, krijgt net zoveel gelijk als wie daartegen is. De moord op de beide onschuldige, weerloze tieners wordt, naarmate de film vordert, in steeds meer details getoond en is zo gruwelijk dat je de wraakzucht van de ouders in elk geval kunt begrijpen. Tegelijk weet de non met zoveel overtuiging op de veroordeelde in te praten, dat hij uiteindelijk, in het aangezicht van zijn terechtstelling, bekent dat hij wel degelijk een net zo groot aandeel in de misdaad heeft gehad als zijn vriend. De laatste ontmoeting tussen Poncelet, zijn moeder en zijn broertjes is bijna niet met droge ogen aan te zien, en zijn uiteindelijke terechtstelling (via dodelijke injecties) die in alle details wordt getoond, onderga je als kijker bijna lijfelijk.

De film woelt op allerlei gebied van alles los. Ook wie absoluut niet gelovig is, zal onder de indruk raken van de humane overtuiging van de non die niets kwezelachtigs heeft. Wie mordicus tegen de doodstraf is, zal toch meeleven met het ondraaglijke verlies van de mensen die hun kinderen op zo'n onaanvaardbare manier hebben verloren. En wie wel voor de doodstraf is, zal toch worden aangegrepen door de angst en het uiteindelijke schuldbesef van de jonge moordenaar.

Een dergelijke film staat of valt met de vertolkers, en met de regie. Melodrama ligt voortdurend op de loer, en er is een strakke hand nodig om dat te voorkomen. Tim Robbins koos vanzelfsprekend zijn eigen vrouw Susan Sarandon voor de rol van de nuchtere en tegelijk

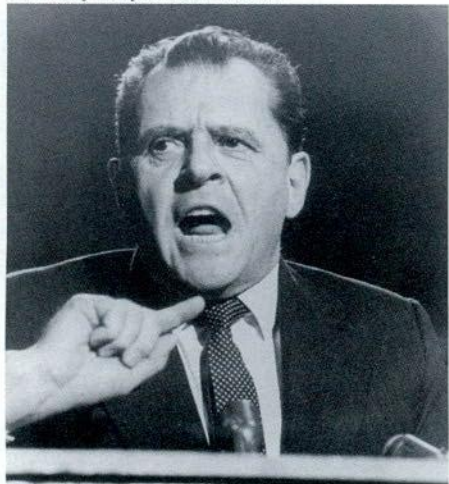
Susan Sarandon en Sean Penn in *Dead Man Walking*

Film in 't kort

NIXON

De familieleden van Richard Milhouse Nixon, en met name zijn beide dochters, waren verontwaardigd over de manier waarop Oliver Stone hun vader had geportretteerd in de 'biopic' *Nixon*. Ze schijnen zelfs pogingen in het werk te hebben gesteld om vertoning van de film te verbieden. En dat terwijl critici over het algemeen, zowel in Amerika als in Europa, van mening zijn dat Oliver Stone dit keer nu juist een genuanceerde, zelfs milde film heeft gemaakt over een man van wie hij toch geen al te hoge pet op kan hebben. Tenslotte was Nixon de man die schande over zichzelf en over Amerika afriep toen hij, als gevolg van spionage-praktijken in het hoofdkwartier van zijn politieke opponenten, een operatie die geschiedenis maakte als het 'Watergate-schandaal', gedwongen was af te treden. "Ik herken veel van mezelf in Nixon", zei Stone zelfs in een interview. In de film schetst hij de 37-ste president van de VS zoals hij hem gaandeweg is gaan zien: een man uit een arm,

Anthony Hopkins als Nixon

streng religieus gezin die heel wat negatieve baggage als gevolg van die jeugd jaren heeft meegesleept. Doordat twee van zijn broers overleden, was er geld om hem te laten studeren, iets waar hij een levenslang schuldgevoel aan overhield. Hij was een briljant jurist, maar werd verteerd door ambities op politiek gebied. Op zijn weg naar de top stuitte hij op Kennedy die alles cadeau kreeg waar Nixon vruchteloos voor bleef vechten: geld, aanzien en charisma. In een van de mooiste scènes uit de film zegt Nixon tegen een portret van Kennedy, dat in het Witte Huis hangt: "Als de mensen naar jou kijken, zien ze wat ze willen zijn. Als ze naar mij kijken, zien ze wat ze zijn." Dankzij de hoofdrol van de Engelsman Anthony Hopkins kreeg de figuur van Nixon toch nog een dosis warmte en gevoel mee die de echte Nixon volgens enkele van zijn voormalige medewerkers, zelf niet had. Al met al werd Nixon een monumentale film met, naast Hopkins in een prachtige titelrol, een keur aan andere acteurs die stuk voor stuk zo schitterend gecast zijn dat de wat oudere kijker zich het hele Watergate-circus weer voor de geest zal kunnen halen. Joan Allen verdient een aparte vermelding voor haar vertolking van Pat Nixon, die door het publiek altijd 'plastic Pat', werd genoemd, maar die binnenskamers heel wat van zichzelf heeft opgeofferd voor haar maniakale Dick.

FLIRT

Een van de aardigste films die tijdens het festival van Rotterdam zijn aangekocht voor roulement in ons land, is *Flirt* van de Amerikaan Hal Hartley. Hartley won al snel een groot publiek van echte fans met producties als *Simple Men* en *Amateur*. In *Flirt* situeert hij een kort verhaal over een mislukte relatie in drie

verschillende steden: New York, Berlijn en Tokio. In grote lijnen is de tekst gelijk, maar in de details, met name in de bijrollen, verwerkt hij verschillen. Eerst heb je die structuur niet door, later blijkt de vondst heel geestig te werken. Hartley is een originele, onafhankelijke geest die zich ondanks z'n succes niet wenst te conformeren aan eisen die het 'grote geld' vaak meebrengen.

SHANGHAI TRIAD

De Chinese regisseur Zhang Yimou, die zijn naam vestigde met visueel indrukwekkende producties als *Judou* en *Het Rode Korenveld*, maar die ook de satire *The Story of Qiu Yu*, en het politieke document *To Live*, over de Culturele Revolutie, op zijn naam heeft staan, leverde met *Shanghai Triad* weer een totaal ander soort film af, die tegelijkertijd ontegenzeggelijk zijn handtekening draagt. Hij vertelt in deze film, die opnieuw adembenemend mooi is om naar te kijken, het verhaal van een misdaad-

Gong Li in *Shanghai Triad*

syndicaat dat in de jaren dertig in Shanghai opereerde. Maar in feite fungeren de gebeurtenissen rond dat syndicaat als decor voor het echte verhaal: de relatie tussen de maitresse van de oude gangsterbaas en haar veertienjarige bediende. Aan het begin van de film lijkt de vrouw een keiharde, berekenende tante. Aan het slot weet je dat ze als willoos slachtoffer in een afschuwelijk leven is terechtgekomen, en dat ze in de jongen een lotgenoot herkent. De romantische verhouding tussen regisseur Yimou en hoofdrolspeelster Gong Li is inmiddels ten einde, maar voor hun miljoenen bewonderaars over de hele wereld valt te hopen, dat ze op artistiek gebied wel zullen blijven samenwerken.

LvO

diep religieuze non. Door Sean Penn ('mijn eerste en enige keus') te vragen voor de rol van de veroordeelde Poncelet (een karakter dat Tim Robbins samenstelde uit de twee werkelijk ter dood veroordeelden die zuster Helen in haar boek beschrijft), schiep hij een koppel dat elkaar optimaal partij geeft. Binnen de beperkte ruimte van de lokatie en de benauwende gebeurtenissen worden ze allebei mensen van vlees en bloed, zodat je uiteindelijk vergeet dat ze het drama alleen maar naspelen. Sarandon ontmoette de echte zuster

Helen Prejean, en was verrukt over het feit dat het zo'n 'gewoon mens', met allerlei heel normale fouten en tekortkomingen was. Helen Prejean van haar kant was meer dan gelukkig met Tim Robbins en Susan Sarandon. "Iedereen had tegen me gezegd: als ze je boek willen verfilmen, ga dan alleen in zee met integere mensen die je kunt vertrouwen, en die op dezelfde manier tegen het leven aankijken als jij." Regisseur Robbins zag het boek als een geschenk uit de hemel. "Dit is een toegankelijk, heden-daags verhaal over moed en geloof. Ik

wilde het dolgraag verfilmen, en dan vooral zonder de dader te romantiseren, en ook zonder de ouders van de beide slachtoffers te veroordelen omdat ze de dader dood willen zien." Een groot publiek zal *Dead Man Walking* waarschijnlijk niet bereiken, want een avondje entertainment is het bepaald niet. Maar wie een film zoekt die stof tot nadenken geeft, met als bonus twee magistrale rollen, die zal geen seconde spijt hebben van zijn/haar keus.

Leonore van Opzeeland

WAT LEVERT HET OP?

Past deze vraag bij:

"Ik hou intens van mijn vriend/vriendin."

"Dat is mijn vriend".

"Mijn ouders zijn me lief"

Past deze vraag bij:

"Ik heb de bejaarde burens geholpen."

"Bij dat ongeluk heb ik eerste hulp verleend."

"Dat kindje liep de weg op; ik kon het nog op het laatste moment grijpen."

Past deze vraag bij:

"Ik hou van duiken"

"Wandelen in de natuur, dat is voor mij het einde."

"Ik ben een dierenliefhebber."

Past deze vraag bij:

"Ook al kost het geld: die invalide man moet geholpen worden".

"Je kunt mijn gehandicapte zus toch niet aan haar lot overlaten."

"Die reis willen we onze ziek familielid nog laten maken."

Wat levert het op?

Hoe komt het dat deze vraag wel gesteld wordt bij het geven van ontwikkelingshulp?

Wat levert het op? Welk voordeel hebben we eraan?

Hoe komt het dat deze vraag wel gesteld wordt bij het hulp bieden aan vluchtelingen?

Wat levert het op?

Hoe komt het dat deze vraag wel gesteld wordt als militairen proberen in een uitzichtsloze situatie nood te lenigen en verder moorden te voorkomen in ex-Joegoslavië?

Wat vind jij?

Past die vraag bij deze laatste drie activiteiten:

ja of nee?

Waarom vind je dat?

Humanistisch Verbond

Nederland 1, donderdag 7 maart 1996
22.25 - 23.05 uur

Zorgvlied

Een begraafplaats aan de Amstel

Film over de prachtige Amsterdamse begraafplaats Zorgvlied, gemaakt ter gelegenheid van het 125 jarig bestaan.

Op een begraafplaats heerst serene rust. Tegelijkertijd is het een plaats die door vele mensen bezocht wordt en waar vele mensen werken. Naast de stilte van de eeuwigheid heerst de drukte van een bijna vol-continu bedrijf. Een vrouw komt er haar toekomstige rustplaats uitzoeken, terwijl elders een graf gereed wordt gemaakt om plaats te bieden aan een dode voor wie in de aula een uitvaartdienst wordt gehouden. Een vrouw bezoekt op Zorgvlied nog dagelijks het graf van haar dierbare: "Ik zit bij het graf, ik verzorg het, ik lees wat. Het gaat om het gevoel dat ik nog dicht bij haar ben. Het afbouwen van zorg. Ik heb haar een jaar verzorgd; ze is aan kanker overleden, nu een half jaar geleden. Sindsdien kom ik elke dag."

Het werk op de begraafplaats is als het werk elders: soms prettig ("in de buitenlucht, iedere dag wat anders"), soms zwaar (als de graven moeten worden opgeruimd en de botten weggehaald), soms onaangenaam ("als ik een meisje van elf moet begraven, gaat er bij mij ook wel een traantje"), maar wordt gedaan met grote toewijding en voldoening. Al ontbreken de clichébeelden van kaartende dragers en wachtende chauffeurs evenmin.

Hieronder een puzzel waarbij de vier juiste woorden van elk zeven letters zowel horizontaal als vertikaal dienen te worden ingevuld.

De omschrijvingen luiden als volgt:

1		2		3		4	1-berustend;
							2-heerlijken;
2							3-meer;
							4-gezeur achteraf.
3							
4							

De oplossing van het februari-nummer:
1 - eenzaam; 2 - namaken; 3 - afkijker;
4 - mandril.

Steven

Nederland 1, Donderdag 7 maart 1996
22.00 - 22.25 uur

YOY

Zesde van tien splinternieuwe Yoys, in de tweede serie van het zesde seizoen vanavond: **Dichter op straat.**

Ze bestaan nog: jongeren die zich onledig houden met de dichtkunst. Erwin, Tjitse en Kasper vormen het levende bewijs tegen de stelling dat het met de interesse voor de literatuur gedaan is vandaag de dag. Erwin (23) begon op zijn vijftiende op de MAVO met schrijven, "eerst vooral op wc's". Het werd pas echt toen zijn klas een opstel moest schrijven over 'in- en omgeving' en hij vroeg een gedicht te mogen schrijven, "want ik kan niet goed lang schrijven". Het resultaat beviel niet alleen zijn lerares goed; Erwin bleef schrijven. Toen een leraar hem bij een rapportuitreiking eens toesiste "als jij ooit een diploma haalt, vreet ik die van mij op", geloofde hij het verder wel op school en stapte hij het echte leven in. Hij rolde sindsdien van de ene baan in de andere en - bovenal - hij bleef schrijven.

Tjitse (21) en Kasper (22) kennen elkaar van de sociale academie. Tjitse is daar al vanaf - "ik wil nu eenmaal geen hulpverlener worden; ik had behoefte om andere dingen te doen"-, Kasper zit er nog op - "het lijkt mij wel leuk om hulpverlener te zijn; ik doe dat werk nu eigenlijk ook al, voor straatprostituees". Tjitse en Kasper maken deel uit van een poëzie-performance gezelschap en declameren minstens even goed als ze schrijven.

Yoy maakt een enerverend portret van de drie dichters, waarin ze op talloze natuurlijke locaties te zien en te horen zijn als performende dichter. Tussendoor vertellen ze over hun drive, over de schoonheid van onkruid, over onder- en bovenstromen, over de tien euforische seconden na het schrijven van een prachtig gedicht, waarop je weer een maand kunt leven, over de verwording van de mensheid ("De mens is bezig langzaam een robot te worden van kennis en informatie; ze kennen alleen nog maar een gevoel, voor het ervaren ervan is geen tijd, dan zijn ze al weer verder gezapt."), en over dromen en idealen ("Lekker in het zachte mos liggen in de zon en dromen, wat is er nou mooier?"). Tot slot van de aflevering zijn beelden te zien van een heerlijke poëzie-avond in een - zoals het hoort -rokerig café.

EEN ALLERAARDIGST MENS

Niet om het een of ander maar soms ontmoet je mensen die, om wie ze zijn, opvallen in positieve zin. Fouad Fertoute is zo'n mens. We leren elkaar kennen op het humanistisch vormingscentrum voor militairen. Hij is deelnemer in een groep die bestaat uit mariniers. Hij is dienstplichtig.

Op driejarige leeftijd is hij met zijn moeder en twee broers vanuit Marokko naar Nederland gekomen. Kind van een gastarbeider. Kind van twee culturen. Maar die begrepen kende hij toen nog niet. Hij wist eigenlijk ook niet wie zijn vader was. Ja, die vreemde meneer die eens in de zoveel tijd op bezoek kwam in het grote huis in Meknes, waar hij woonde, bij grootvader en oom in huis, van vaderszijde. Die vreemde meneer van wie gezegd werd dat dat 'vader' was. Wat betekent dat, 'vader'?

■ Een vader is de baas

Het valt niet mee in Nederland te wonen en te leven. Niet omdat Nederland niet goed en mooi is. Meer omdat zijn vader het vermogen niet bezit om gewoon met anderen te communiceren. Hij spreekt met zijn handen. Doe je iets dan is het meestal onvoldoende en moet het beter. En dan krijg je klappen. Of er vliegt een pantoffel door de ruimte. Zo gaat dat en eigenlijk weet hij niet beter. Totdat hij bij vriendjes ziet en verneemt dat opvoeden anders kan. Natuurlijk houdt hij zich thuis stil over deze andere aanpak. Vader is de baas, dat blijft nog even zo.

Fouad praat gemakkelijk en veel. Praat hij over de dingen heen, vraag ik mijzelf? Hoe vaak werd hij eigenlijk geslagen?

"Dagelijks", hoor ik voorzichtig, "met de riem". Het voelt een beetje als verraad. Tenslotte gaat het over je vader. Die is zelf in zijn jeugd ook geslagen.

"We keken naar de manier waarop hij de riem vastpakte. Als hij hem in het midden greep dan wisten wij het al en begonnen we al te huilen nog voor er geslagen was."

Afschuwelijk, denk ik. Wil ik dit weten? Waarom wil hij dit kwijt in een interview? Besef je dat dit mogelijk door je collega's zal worden gelezen?

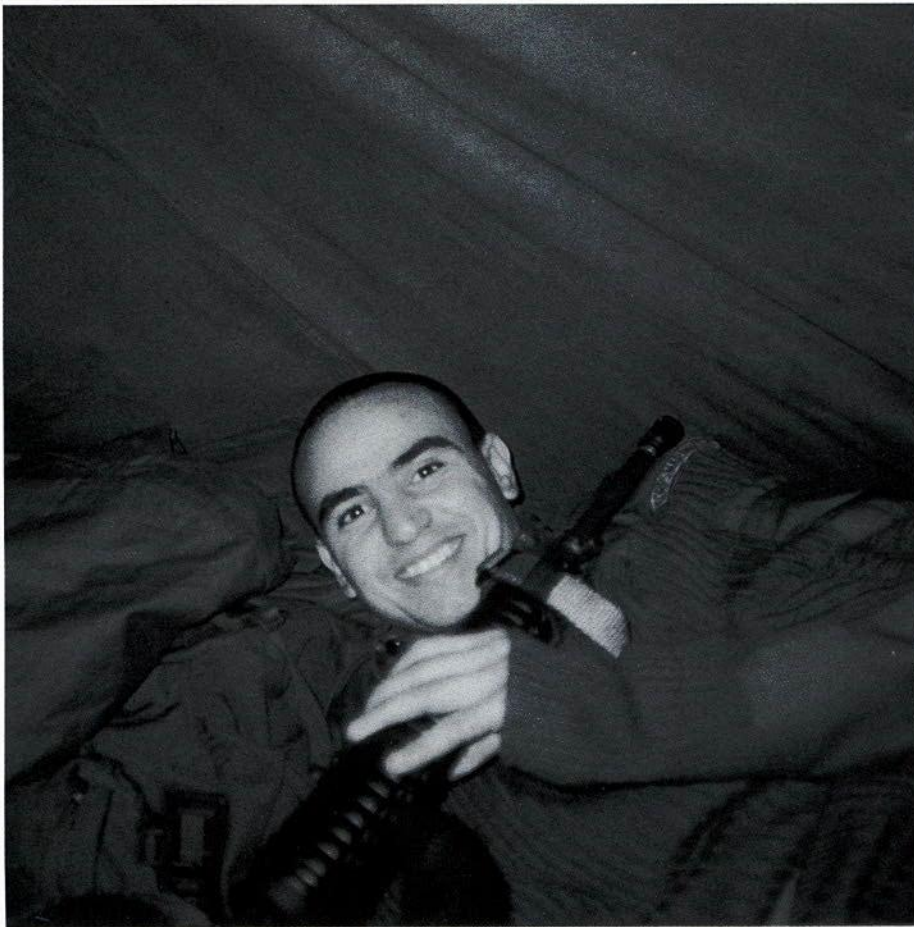
Hij weet het maar vindt dat met openheid anderen misschien gediend zijn. "Andere jongens hebben misschien ook zoiets meegemaakt. Mijn verhaal helpt hen om er over te praten. Praten helpt."

■ De onderwijzeres

Bij hem zelf heeft het lang geduurd voor hij er met anderen een woord over sprak. Praten is op een bepaalde wijze ook gevaarlijk. Hij herinnert zich het zwemmen op school. De juffrouw verplicht hem ook te gaan zwemmen. Fouad is echter de avond daarvoor geslagen, wil dit niet weten voor de klas en zegt tegen de juf dat hij niet van zwemmen houdt. Het moet. Hij zegt dan dat hij ziek is. Juf zet door. Eerst wil hij de striemen nog verbergen met een handdoek. Als dat niet lukt en iedereen de striemen ziet roept hij boos naar de juf dat ze nu haar zin heeft. Moet je boos zijn of verdrietig, in zo'n geval, hij weet het niet.

Een paar dagen later ziet hij haar thuis in gesprek met zijn ouders. Hij schrikt en weet gelijk wat hem te wachten staat. 's Avonds wordt hij opnieuw geslagen. Die juf zou toch beter hebben moeten

heen? Opnieuw wordt het oude patroon langzaam in ere hersteld. Fouad vertelt hoe hij er afstand van begint te nemen. Hij is dan twaalf en raakt verdiept in de vraag hoe het komt dat zijn vader zo is. Hij wil niet wachten op die ander om het voor hemzelf leuk te gaan maken. Zijn vader, wat er ook met hem aan de hand is, zal het voor hem niet realiseren. Nee, hij zal het zelf doen.

■ De weg naar zelfstandigheid

“Hoe heb je dat gedaan?” Hij glimlacht slim. Enthousiasme bloeit op. Uit alles wordt duidelijk dat hij geslaagd is in zijn poging zichzelf uit de ellende omhoog te helpen.

“Allereerst heb ik mijn haar laten groeien. En ik heb hard gewerkt. Met het geld dat ik verdiende zorgde ik dat ik er goed uitzag. Nooit zakgeld gehad!”

In een discotheek leert hij het dansen kennen. Hij oefent stiekem thuis, Hip Hop. Met hard werken kun je ver komen. Het is heerlijk om zoveel succes te hebben. En het geeft hem zelfvertrouwen.

In die discotheek leert hij zijn eerste vriendinnen kennen. “Meestal voor één avond”, geeft hij toe. Behalve Desiree. Hij neemt haar in vertrouwen, voelt zich minder eenzaam. Het duurt een jaar. Hij studeert af aan de LEAO en leert Saskia kennen. Als hij zich opoffert voor zijn

weten. Nu begrijpt hij beter, dat het voor veel Nederlanders zo onvoorstelbaar is, hoewel we niet moeten denken dat Nederlanders niet slaan.

Ik moet begrijpen, zegt hij even later, dat zo’n opvoeding niet tot goede schoolresultaten leidt. “Als vader niet thuis was, was het gezellig. Zijn moeder was een schat die warmte en aandacht voor hen had, alleen zij was niet sterk genoeg om weerstand te bieden.” Ze wordt zelf ook mishandeld. Als zijn vader thuis is zit iedereen in de zenuwen. “Kijk, zo zaten we dan!” Hij doet alsof hij een studieboek in zijn handen heeft, de handen en het hoofd trillen.

■ ‘Blijf van mijn lijf’ huizen

Ik hoef bijna niet te vragen wat zich vervolgens heeft afgespeeld. Zijn moeder neemt hen mee naar een ‘Blijf van mijn lijf’ huis. Duurt twee maanden. Zijn vader belooft veel, maar na zes maanden is alles weer bij het oude. Er is drank in het spel. Er zijn drugs en andere vrouwen. Na verloop van tijd zelfs een Hollandse vrouw die bij hen over de vloer komt (en bij wie hij twee kinderen krijgt!). “Mijn vader was geen lieverdje”, zegt Fouad eufemistisch.

Als hij acht is vertrekt moeder voor de tweede keer, weer met alle kinderen. Dit maal duurt het vier en een halve maand. Een leuke tijd, want hij ontmoet er vriendjes. Tot zijn vader hen opnieuw vindt en weet te overreden.

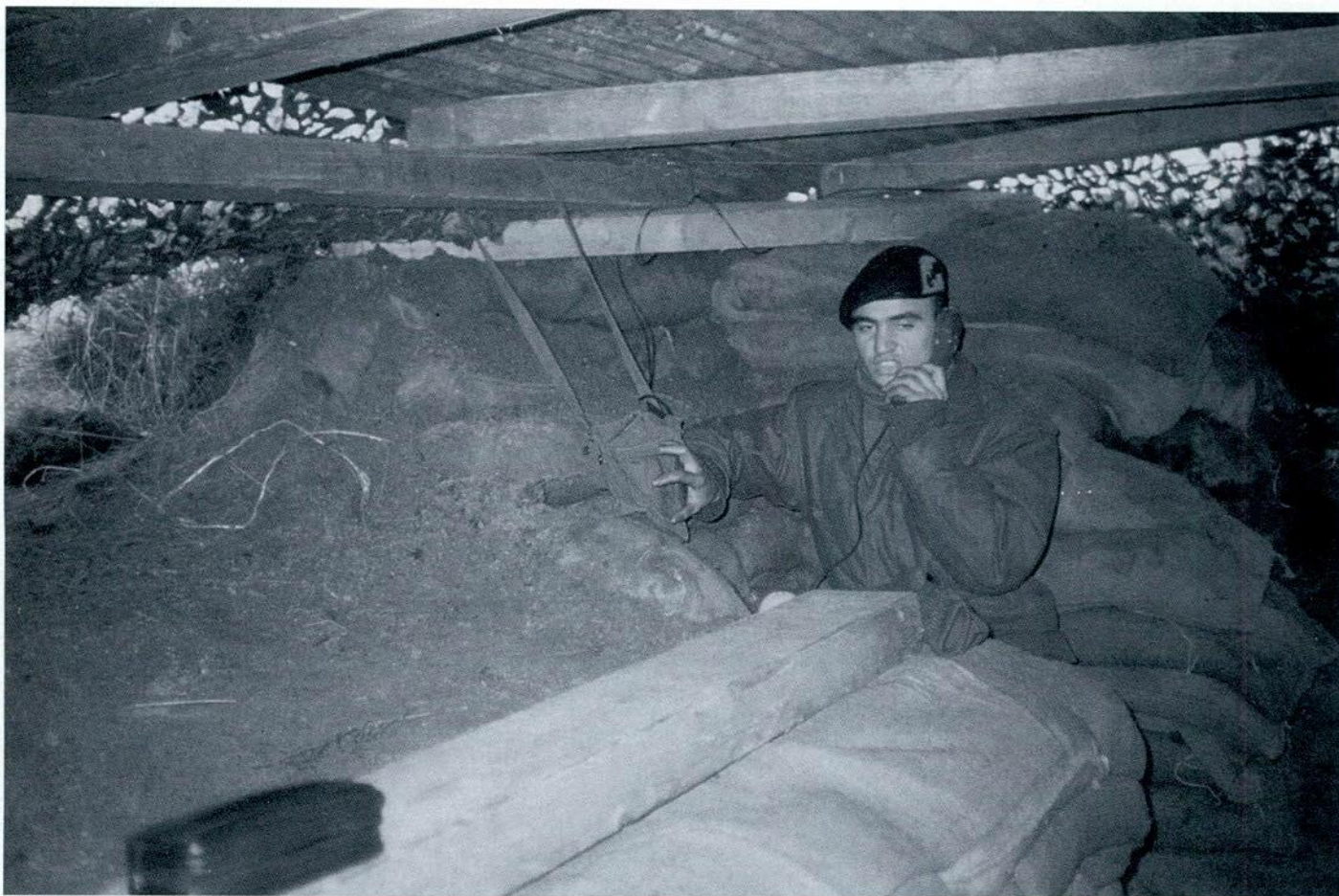
In 1983 wordt Otman geboren. Otman brengt verandering in het leven van Mohammed, zijn vader. Het geloof wordt belangrijker. Hij leert bidden en

stopt met drinken en andere slechte gewoontes.

De veranderingen zijn echter niet spectaculair. “Hij bleef doorzeiken over van alles en nog wat, kleinigheden en op alles werd plotseling bezuinigd.” Dat leidt tot nieuwe ruzies en weer tot scheiden, maar nu worden de drie broers achter gelaten. Oei, dat wordt slecht begrepen door de jongens. Laat ze hen achter bij deze man? Laat ze hen in de steek?

Ze keert terug. Waar kan ze trouwens

moeder, die geen vertrouwen heeft in een goede afloop van de vakantie, en meegaat naar Marokko, gaat Saskia vreemd, "smerig is dat". Einde relatie. Met Desiree gaat hij naar de MEAO. Ze blijkt een goede vriendin te zijn geworden. Ze begrijpt hem. En haar vriendinnen zijn "gek op mij".

■ De scheiding

November 1990 lopen de ruzies thuis weer zo hoog op dat opnieuw zijn moeder besluit te vertrekken. Dit keer is iedereen voorbereid. Dat wil zeggen: Fouad weet goed wat zijn vader voor man is en alle steun gaat uit naar zijn moeder.

We kwamen terug van onze krantenwijk (Jaouad en hij) en moeder zei dat we niet naar school mochten. Ze wilde voor goed weg, scheiden, en omdat wij niet mee mochten naar het 'Blijf van mijn lijf' huis, moest voor ons een regeling worden getroffen." Een fijne tijd breekt aan bij mevrouw Letterman. Jaouad logeert bij mevrouw Elsing, van de krant. Hun moeder zien ze op afgesproken plaatsen en tijden in de stad. Want dit keer weten ze het goed, dat hun vader niet te vertrouwen is. Ze zien hem regelmatig gaan. "Dat is niet gemakkelijk, want hij blijft je vader."

Hun vader is nu een eenzame man. Zijn jongste broer bezoekt hem één keer in de week. Otman begrijpt niet goed waarom alles zo gelopen is. Fouad probeert het hem dan uit te leggen. Fouad wil een soort van vader voor hem zijn, met woorden, niet met handen, zoals zijn va-

der. En hij neemt hem mee naar de film of soms voor een Big Mac.

■ Rennen

Via zijn broertje hoort Fouad dat zijn vader trots is. Nooit direct. Zijn vader weet uit de krant dat Fouad prijzen wint bij het hardlopen. "Dat is erbij gekomen. Vroeger was ik dol op voetbal, maar nu is het hardlopen." Saïd Aouita is zijn grootste idool. Er is een tijd geweest dat hij twintig uur per week bij Albert Heyn werkte, terwijl hij nog op school zat en een krantenwijk liep. In de zomervakantie kwamen daar nachtdiensten bij, in een ander bedrijf. Werken en nog eens werken en overdag naar school, maar ook daar zat hij te denken hoe het voor zijn moeder en broers beter zou kunnen. Maakt boodschappenlijstjes. In de weekeinden traint hij. Zondags, alsof het nog niet genoeg is, is hij suppoost bij Feyenoord, om de gemoderen kalm te houden. Ze respecteren hem, hij krijgt nooit klappen. Zijn moeder is trots op hem en blij met hem omdat hij voor haar de scheiding regelt en haar meeneemt in het doolhof van de sociale wetgeving.

Hij moet ook inleveren. Op de Middelbare Detailhandel School blijft hij een keer zitten. Maar mag het een keer. Daarbij, die school is nou niet bepaald de plaats waar voor hem het succes ligt. Dat heeft hij bij het hardrennen. "Maar ik heb die school wel afgemaakt hoor", roept hij na. Ik mocht eens gaan denken dat hij geen volhouder zou zijn. "Met sport als specialisatie!"

■ De mariniers

Op zeker moment maak ik hem er op attent dat het eigenlijk een heel gek interview is. Ik heb hem gevraagd vanwege zijn functioneren bij de mariniers, maar daar hebben we nog niet of nauwelijks over gesproken. Hij vindt dat niet gek. Zijn voorgeschiedenis is belangrijker. Bij de mariniers gaat het wel goed. Ze respecteren hem, zegt hij. Maar dat kan ook niet anders. Zijn conditie is goed, heel goed zelfs. "Bijna niemand van de jongens gaat in het weekend een rondje hardlopen. Die zijn blij dat ze een paar dagen rust hebben. Ik heb nergens last van en vind het juist fijn om te trainen. Ze zeggen wel tegen mij dat ik de eerste Marokkaan ben die ze mogen." Dat vindt hij jammer, dat zijn landgenoten het een beetje laten afweten.

Hier schuilt ook mijn motivatie om hem voor dit interview uit te nodigen. Ik wilde eens een ander bericht laten horen. Of eigenlijk wil ik af van dat etiketteren. Niet alle Nederlanders zijn... Dus ook niet alle Marokkanen zijn... We ontmoeten mensen en iedereen is verschillend en allemaal moeten we er iets van maken.

Fouad heeft zelf het initiatief genomen om het leuk te maken voor zichzelf en anderen. Dat verdient aandacht en respect. Bovenstaand verhaal geeft die boodschap weer, hoe slecht het ook met je kan gaan, je hebt middelen in handen om iets aan je situatie te doen. Doe het nu en hier.

Veel succes, Fouad en bedankt!

Raadsman Joost M. van Langen

Balkan

Van de Albanese schrijver Ismail Kadare verscheen een -ingrijpend herschreven- herdruk van zijn prachtige historische roman **De regentrommen**. Evenals "De Nis der Schande" en "Het Dromenpaleis" speelt deze roman zich af tijdens de Osmaanse overheersing van de Balkan, in het bijzonder van Albanië. Kadare beschrijft in **De regentrommen** het beleg van een

Ismail Kadare
De regentrommen

Albanese stad door de Turkse sultan in de vijftiende eeuw. Verdedigers, onder leiding van de jonge generaal Skanderberg, en belegeraars houden elkaar in evenwicht waardoor er geen einde lijkt te komen aan de ellende voor beide partijen. Wanhoop en gruwelijke ontreddering in de vesting, groeiende rivaliteit en grote angst bij de belegeraars omdat men er maar steeds niet slaagt de missie succesvol te beëindigen. Als de regentijd zich ten langen leste aankondigt zien de Turken zich gedwongen het beleg op te breken en hun troepen terug te trekken. Wie nauwelijks geïnteresseerd is in de vroege geschiedenis van de Balkan moet zich vooral niet laten afschrikken door bovenstaande beknopte samenvatting. **De regentrommen** is namelijk een ongemeen boeiende roman die, zonder overdrijving, kan wedijveren met de meest spannende thriller. Dat Kadare een groot schrijver is weet men, ook in Nederland ("de mooiste schrijver van Europa" volgens Adriaan van Dis), al lang. Het, opnieuw te verkrijgen, **De regentrommen** bevestigt dit alleen nog maar eens. Ismail Kadare: **De regentrommen**. Van Gennep, Amsterdam, 1995. 299 blz. f 42,90.(WH)

Magie en literatuur

Magie is zo oud als de mensheid. Toverij, hekserij, occulte krachten, ze maakten vanaf het begin deel uit van de menselijke werkelijkheid in alle culturen waar ook ter wereld. Dat is genoegzaam aangetoond door antropologen, historici en taalkundigen. Uit die laatste tak van wetenschap lever-

den 18 docenten, waarvan 16 bij de Leidse Letterenfakulteit, een bijdrage aan de interessante artikelenbundel **Bezweren en Betoveren - Magie en literatuur wereldwijd**, onder redactie van de hoogleraren Mineke Schipper en Piet Schrijvers. In de inleiding wordt gesteld: *Een algemene definitie van magie zou kunnen zijn: spreuken of handelingen die moeten leiden tot macht of controle van de mens over krachten die hij of zij in de wereld tegenover zich vindt.* Dat daarbij de grens tussen religie en magie, tussen 'geloof' en 'bijgeloof', moeilijk is te trekken zal nog weinig lezers verbazen. Minder mischien ook dan dat magie niet alleen iets is van lang geleden of van 'verre volken'. De meeste bijdragen in de bundel laten dat goed zien, beter dan je soms, enkel afgaand op hun titels, zou verwachten. Want het boek raakt een enorm terrein, in tijd en ruimte: van de alleroudste Babylonische bezweringen (2600 v. Chr.) tot de Latijns-Amerikaanse magisch-realistische schrijvers van deze eeuw (Borges, Carpentier, Cortázar, Rulfo), van de Arabische Duizend-en-één-Nacht-verhalen tot Thomas Manns **De Toverberg** en De blikken trommel van Günther Grass. Ook oude en nieuwe magische literatuur in Afrika, Maleisië, Korea en India, middeleeuwse en moderne magische teksten uit Engeland (de heksen in Shakespeare's **Macbeth**, de dichter/magier W.B. Yeats), Frankrijk en Italië. Jammer dat het artikel over magie in de moderne Nederlandse letterkunde niet veel verder reikt dan de Vlaamse schrijvers Johan Daisne en Hubert Lampo en de dichter

Gerrit Achterberg. Maar wellicht komt daar nog eens apart een boek over.

Mineke Schipper/Piet Schrijvers (red.): **Bezweren en betoveren**. Ambo, Baarn 1995. 227 blz. Geill. f 49,50.(FS)

Humor!?

Het zal maar gebeuren dat je wakker wordt uit een narcose en de operatie is iets anders uitgepakt dan je had verwacht. In **Per ongeluk een vrouw** dacht Bradley Barret een routine-operatie te ondergaan: even verstandskiezen verwijderen. Helaas wordt hij verwisseld met een andere patient die een seks-operatie zou ondergaan. Bradley Barret ontwaakt als vrouw uit de narcose met aan zijn bed een huilende travestiet die zijn verstandskiezen mist. Deze opmerkelijke gebeurtenis is smullen voor de pers. Het wordt nog pijnlijker voor Bradley wanneer hij zich realiseert dat er voor hem geen weg meer terug is en hij zal moeten leren leven met zijn nieuwe lichaam.

Om verwarring te voorkomen noemt hij zich Jacqueline en langzaam ontdekt hij wat het betekent om een vrouw te zijn - met alle gevolgen van dien... De vrouw met wie hij een intieme

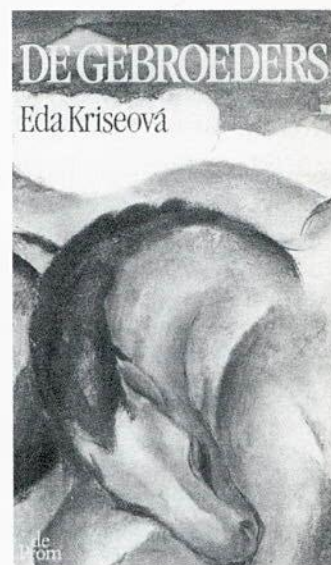

relatie had wordt zijn vriendin/adviseuse en zijn vriend/ kamergenoot heeft op eens aantrekkelijke vormen en is een sloddevos!

Per ongeluk een vrouw is een humoristisch, hilarisch maar bijna realistisch verhaal over een tragische gebeurtenis. Prachtig geschreven waarbij de schrijver koste nog moeite gespaard heeft om zich in te leven in het vrouw-zijn. David Thomas: **Per ongeluk een vrouw**. BZZTôH, Den Haag 1995, 272 blz. f 34,50.(EK)

Lichtheid en zwaarte

De Tsjechische journaliste Eda Kriseová kreeg na de Russische inval een publicatieverbod opgelegd. Werken voor de media was niet langer meer mogelijk. Ze werd schrijfster. Met haar clandestiene uitgaven wist ze in kleine kring de nodige bekendheid te verwerven. Na de omwente-

ling maakte ze enkele jaren deel uit van Havels adviesraad en was ze hoofd van zijn klachtenbureau. Sinds 1992 wijdt zij zich weer geheel aan de literatuur. Haar zojuist uitgekomen korte roman **De gebroeders** gaat over twee boerenzoons, Bohuslav en Pravoslav Kadlec, die samen opgroeien maar elkaars tegenpool lijken. Bohuslav is een levensgenieter, vrouwenversierder en dromer over een beter leven in Amerika. De zwaarmoedige kastelein Pravoslav daarentegen is in het geheel niet bij machte van het leven te genieten ondanks zijn huwelijk met, de door hem aanbeden, Hanicka. Al in het begin van de roman worden de karakters neergezet en verzucht de verteller: *Waarom kan zijn broer nu de ene na de andere vrouw aan de haak slaan en is hij aan een en dezelfde geklonken? Waarom heeft Onze Lieve Heer in Bohuslav louter lichtheid gelegd en in de kastelein slechts zwaarte?*

Wanneer Pravoslav door zijn vrouw wordt verlaten (Hanicka is niet langer opgewassen tegen de achterdocht en jalouzie van haar man) lijkt hij ieder contact met de werkelijkheid helemaal te verliezen. De uitgever promoot deze roman met "een verhaal in de traditie van de beste Tsjechische vertellingen". Terecht! Eda Kriseová: **De gebroeders**. De Prom, Baarn, 1995. 134 blz. f 27,50.(WH)

Oorlogsgebieden

Werd in de vorige EGO het boek besproken dat Tim Krabbé schreef op verzoek van Artsen zonder Grenzen, dit keer komt met dezelfde achtergrond het boek van Anja Meulenbelt **Dagen in Gaza** aan de beurt. Oorspronkelijk was de bedoeling alleen verslag te doen van de bevindingen bij het Artsen zonder Grenzen project van keuze. Net als Krabbé heeft Meulenbelt er een boek van gemaakt, niet alleen vanwege de hoeveelheid aan ervaringen die zij op heeft gedaan bij haar ontmoetingen in de Gazastrook. Ook de invalshoek, een verhaal van de mensen zelf met bijzondere aandacht voor vrouwen, rechtvaardigt een grotere omvang en een bredere verspreiding.

Nederlandse militairen komen veel vaker dan vroeger in oorlogsgebieden, of in streken, die dat tot voor zeer kort waren. We kennen allemaal de beelden van de weglappende mensen met hun weinige bezittingen, de kapotte huizen en de kinderen met hun uitgestoken handjes. Overal waar verschillende bevolkingsgroepen dicht op elkaar wonen zonder dezelfde rechten te hebben en dezelfde levensstandaard komen vroeger of later de geweldadige botsingen. Het boek van Anja Meulenbelt vertelt de verhalen bij de plaatjes: gevolgen voor het dagelijks leven van martelpraktijken, verlies van man of vrouw, verdwijnen en martelen van kinderen. Waar haalt iemand de moed vandaan de draad weer op te pakken en na alles een vak te gaan leren of een eigen zaakje te beginnen? Alleen al de moed om met een groep iets te gaan doen, om in therapie te gaan, allemaal pogingen er weer bovenuit te komen.

Anja Meulenbelt

waarbij nadrukkelijk aangetekend moet worden dat de omstandigheden in Gaza nog steeds niet goed zijn. Kolonisten wonen er nog steeds, stevig afgescheiden van de Palestijnen, de grens gaat nog steeds regelmatig dicht en de economie is nog nauwelijks aan de beterende hand.

Meulenbelt schrijft als altijd makkelijk leesbaar en schaamt zich niet voor haar uiterst subjectieve verhaal. Die subjectiviteit is tevens de kracht van het boek: mensen gaan leven voor je en de schuldvraag verdwijnt wat naar de achtergrond. Je beseft dat 'vrede' heel wat anders betekent dan 'gezond' of 'welvaarend'. Na de vrede, dan begint het pas....

Anja Meulenbelt: Dagen in Gaza. Van Gennep, Amsterdam, 1995. 176 blz. f 29,90.(JM)

Voor Nederland bewaard

De 19e eeuw staat niet bepaald bekend om haar grote liefde en zorg voor 'oudheden'. Veel

waardevols uit vroeger eeuwen werd verwaarloosd en 'opgeruimd'. Er bestonden weliswaar particuliere verzamelingen van kunst en curiosa, maar wetenschappelijk verantwoorde en publiek toegankelijke musea waren er nog nauwelijks. Toch was er wel een zekere tegenstroom. Als naijling gevolg van de Verlichting waren geleerde en kunstlievende genootschappen opgericht, en in die intussen bijna een eeuw oude traditie ontstond in 1858 het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (KOG). Om de Verantwoording van dit boek aan te halen: *In een tijd waarin veel waardevolle objecten ons land verlieten, probeerde het KOG niet alleen belangstelling te wekken voor de kunst en de historie van Nederland, maar ook een museum te laten verrijzen waar artistieke hoogtepunten, voorwerpen van kunstnijverheid en sailante objecten uit onze vaderlandse geschiedenis met elkaar verenigd konden worden.* Het Genootschap was nauw betrokken bij de stichting van het Rijksmuseum. Zo is te verklaren dat het KOG sinds 1885 aldaar gevestigd is en dat een groot deel van de in de loop der tijd door aankoop en schenking verworven collecties in dat museum zijn ondergebracht.

Veel van het verzamelde is slechts in kleine kring bekend. Daarom werd een tentoonstelling ingericht, waar ook minder bekende stukken uit de collecties van het KOG te zien zouden zijn. Tegelijkertijd zouden in een boek alle collecties van het Genootschap behandeld worden.

Voor Nederland bewaard is een indrukwekkend boek geworden. Het is fraai uitgevoerd en rijk, deels in kleur, geïllustreerd. Een historische inleiding ordent de bundel tot een geheel. De artikelen zijn gerangschikt naar de (onderdelen van de) KOG-collecties waarop zij betrekking hebben. Achtereenvolgens zijn dat: de bibliotheek, de Atlas Amsterdam ("atlas" betekent hier niet 'boek met landkaarten', maar 'verzameling prenten'), de Atlas Zeden & Gewoonten, het Munt- en Penningkabinet, de zegel- en oorkondenverzameling, de gevelstenencollectie en de Historische Verzameling der Schutterij. Het is duidelijk dat met zozeer uiteenlopende onderwerpen het overzicht wel eens zoek raakt. De kwaliteit van de afzonderlijke bijdragen vergoedt echter veel. Samenvattingen in het Engels, een persoonsnamenregister en biografische gegevens over de auteurs completeren het geheel.

Voor Nederland bewaard - de verzamelingen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap in het Rijksmuseum. Leids Kunsthistorisch Jaarboek, deel X. Onder redactie van J.F.Heijbroek en R.Meijer. De Prom, Baarn, 1995. 480 blz., f 59,50(CS)

"Poncke" Princen

Jan "Poncke" Princen, de enige Nederlandse militair die zich als Republikeins soldaat gewapenderhand inzette voor de Indonesische onafhankelijkheid, vertelde aan Joyce van Fenema zijn levensverhaal: **Een kwestie van kiezen**.

Princen wordt in 1946 opgeroepen om naar Indië te gaan maar besluit te deserteren. Hij zwerft door het zuiden van Frankrijk en ontmoet daar op een gegeven moment ene Robert, een overtuigd existentialist, die hem de keerzijde van zijn vlucht voorhoudt: *Je kunt niet zeggen: Indië is mijn zaak niet; alles is jouw zaak. Met vluchten bereik je niets. Ga terug en bekijk wat je eraan kunt doen, individueel of in georganiseerd verband.* Het einde van het liedje is dat hij terugkeert naar Nederland, opnieuw wordt ingelijfd en alsnog

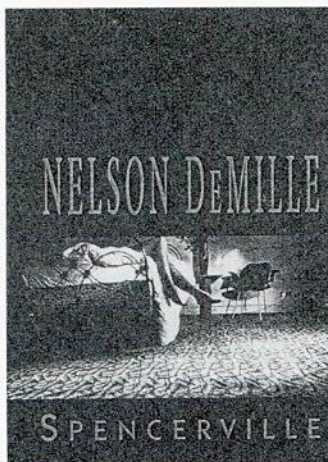
in Indië belandt. Als dienstplichtige neemt hij nog deel aan de eerste politioele acties in Nederlands-Indië maar beluist dan over te lopen (september 1948). Vlak voor het ingaan van de wapenstilstand (10 augustus 1949) doet het Nederlandse leger (KNIL/KL) nog een uiterste poging *deserteur Princen buiten gevecht te stellen*. Tevergeefs. Na de soevereiniteitsoverdracht blijft hij in Indonesië en neemt de Indonesische nationaliteit aan. Hij zet zich in als mensenrechtenactivist en komt door zijn kritische uitlatingen regelmatig in conflict met de Indonesische autoriteiten. **Een kwestie van kiezen** is een vlot geschreven (auto)biografie en is zonder meer, hoe men ook tegen Princens daden aankijkt, een belangrijk historisch document.

Poncke Princen: Een kwestie van kiezen. BZZTôH, Den Haag 1995. 208 blz. f 29,50.(WH)

Spencerville

Keith Landry, ex-militair en ex-functionaris van de Amerikaanse geheime dienst, zoekt rust in zijn geboorte-stadje Spencerville. Het stadje is ogenschijnlijk weinig veranderd. Maar al binnen een week wordt Keith duidelijk dat de plaatselijke vreedzaamheid schijn is. Spencerville wordt geterroriseerd door Cliff Baxter, hoofd van de plaatselijke politie, die door intimidatie, afpersing en met behulp van een corrupt politiekorps de bevolking onder de duim weet te houden. Ongelukkiger wijs is Cliff Baxter getrouwd met Annie Prentis, de enige vrouw waar Keith ooit van gehouden heeft. Baxter laat niets ongemoeid om Keith Landry de stuipen op het lijf te jagen en zijn vrouw door bedreiging, vernedering en seksueel geweld tot uiterste wanhoop te drijven. Er ont-

staat een stroom van gebeurtenissen, waarbij Baxter zich van zijn meest gevaarlijke kant laat zien, maar Keith Landry is, gezien zijn arbeidsverleden, ook niet direkt een doetje. **Spencerville** is een verhaal over hartstocht en verraad, liefde en haat, doorweven met emoties, romantiek en geweld. Een roman die boeit van begin tot eind. **Nelson DeMille: Spencerville.** Het Spectrum, Utrecht 1995, 452 blz. geb. f 52,50(EK)

Melancholie positief

Ik schrijf dit boek natuurlijk voor vrouwen. Maar minstens evenzeer voor mannen. Melancholische mannen voeren geen oorlogen. Zij schrijven in hun vaandel wel de zin van Montaigne 'Filosofen is leren sterven', maar niet de dood. Melancholici onderwerpen zich aan het leven, ze willen het niet beheersen. Daarom ben ik ook zo op hen gesteld. En daarom is dit boek ook een pleidooi dat niet alleen vrouwen maar ook mannen melancholischer moeten worden.

Zo begint Dörthe Binkert (1949) haar boek **Melancholie - Herontdekking van een vrouwelijk gevoel**, dat eind '95 verscheen. Binkert laat zien dat het begrip melancholie in de loop van de eeuwen in de medische wetenschap, de theologie en de astrologie (Saturnus is de god en de planeet van de melancholie)

steeds negatievere trekken heeft gekregen. En dat dit *op frappante wijze overeenkomt met de negatieve manier waarop er in onze en in de meeste andere culturen tegen het vrouwelijke wordt aangekeken*. Zij doet dat heel boeiend aan de hand van zowel eigen onderzoek (Binkert studeerde germanistiek, politicologie en kunstgeschiedenis) als van persoonlijke ervaringen en emoties. Ze geeft verrassende analyses van gedichten en van schilderingen (in het boek afgebeeld) van o.a. Hodler, Dürer, Cranach en Munch. Ook biedt ze een verkenning van het oorspronkelijke begrip 'maagdelijkheid', hetgeen vervolgens een interessante visie oplevert op Jeanne d'Arc en op de diepere betekenis van zwangerschap en moederschap voor vrouwen in deze tijd (en dus ook voor mannen).

Het slothoofdstuk gaat over het wezenlijke verschil tussen melancholie (het vrouwelijke: leven en dood) en depressie (het mannelijke: leven of dood). Binkert pleit voor een terugkeer van de melancholie naar wat die oorspronkelijk was: een creatieve vorm van omgaan met het leven, zoals ze eerder heeft uiteengezet. Want, stelt ze, *wie melancholisch kan zijn, zal een depressie in veel gevallen bespaard blijven*. En wie zou daarmee niet gediend zijn.

Dörthe Binkert: Melancholie. (Vert. Gerrit Bussink) Van Gennep, Amsterdam 1995. 158 blz. Geïll. f 34,90.(FS)

Koloniaal verleden

Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de Indonesische onafhankelijkheid verscheen **Opstand in het paradijs** van Ketoet Tantri voor het eerst in een Nederlandse vertaling. Dat is enigszins opmerkelijk daar het boek reeds in 1960 uitkwam en meteen een bestseller werd. Wie evenwel kennis neemt van de inhoud van dit boek komt er weldra achter wat de reden van deze late vertaling is: stevige kritiek op het Nederlandse vooroorlogse bestuur in het voormalige Nederlands-Indië (in het bijzonder op Bali), de houding van de Nederlanders tijdens de Japanse bezetting en het Nederlandse optreden na de oorlog. En daar zat men in Nederland, althans toen, niet direct op te wachten: de oren te worden gewassen over een zo gevoelige zaak en nog wel door een buitenlandse. Ketoet Tantri is de naam die de Balinezen gaven aan de Brits-Amerikaanse schilderes Muriel Pearson nadat deze zich in 1933 op het eiland had gevestigd. De

kennismaking met het eiland en zijn bewoners bevalt haar zo zeer dat ze besluit er te blijven. Ondanks het feit dat ze door het Nederlands bestuur alleen maar wordt tegengewerkt en voortdurend wordt bedreigd met een uit-

wijzingsbevel omdat ze ... te vriendschappelijk omgaat met de inlandse bevolking. Ook over het Nederlands verzet tegen de Japanners is de schrijfster slecht te spreken: *Ik herinnerde de Nederlanders aan hun beschamend gedrag ten tijde van de Japanse invasie; hoe ze in feite met de Japanners hadden samengewerkt, hoe officieren ontsnapt waren uit Java door Australische vliegtuigen te stelen (...)*. Al tijdens de oorlog kiest Ketoet Tantri, met gevaar voor eigen leven, bewust de zijde van het Indonesisch verzet tegen de Japanse bezetter. Logischerwijze zet zij haar bijdrage aan de totstandkoming van een vrij Indonesië na de oorlog voort, nu tegen Nederland (het Nederlandse gezag loofde vijftigduizend gulden uit voor wie haar in Nederlandse handen zou brengen). Geen goed woord had zij over voor het voornemen van de Nederlandse overheid om na de oorlog het koloniale gezag weer te herstellen: *Hoe konden de Nederlanders verontwaardigd schreeuwen toen de nazi's hun land binnenvielen en het plunderden, terwijl ze na de bevrijding hetzelfde proberen te doen in Indonesië?*

Ondanks de zelfgenoegzaamheid van de schrijfster (*mijn media-mieke gaven, mijn ijzersterk geheugen enz.*) toch beslist een aanrader voor iedere geïnteresseerde in het koloniale verleden. **Ketoet Tantri: Opstand in het paradijs.** De Geus, Breda, 1995. 428 blz. Geb. f 49,90.(WH)

Vrijheid

De schrijver Ken Follett brak internationaal door met zijn bloedstollende thriller 'Door het oog van de Naald'. Daarna volgde er nog een aantal wereldsussen zoals 'Code Rebecca', 'De

man van St. Petersburg' enz. Zijn eerste historische roman 'De kathedraal' werd eveneens een bestseller. Ook **De vlam van de vrijheid** behoort tot de laatste categorie. Het is een indringend verhaal over liefde, haat en de drang naar vrijheid, geplaatst tegen de achtergrond van de roerige tijden aan het eind van de achttiende eeuw in Engeland en Amerika.

De jonge Mack McAsh is opgegroeid in Schotland waar hij onder onmenselijke omstandigheden te werk gesteld is in de mijnen. Met behulp van de adellijke Lizzie Hallim weet hij te ontsnappen naar London. Mack vindt werk in de haven als kolensjouwer en komt er al snel achter dat de omstandigheden niet veel beter zijn dan in de mijnen. Vastbesloten hier iets aan te veranderen zoekt hij contact met een advocaat, raakt verward in politieke twisten en wordt stakingsleider. Bij toeval ontmoet

hij wederom Lizzie die wel inmiddels is getrouwd met de man die Mack het liefst ziet hangen i.v.m. zijn activiteiten als stakingsleider. Lizzie ziet kans de voor Mack geëiste doodstraf om te zetten in deportatie naar Amerika. Na een vreselijke overtocht, waarbij vele gevangenen omkomen, wordt Mack in Amerika verkocht als slavenarbeider. Hij wordt te werk gesteld op de plantage van Lizzie en haar ontrouwe echtgenoot Jay. Dat Lizzie en Mack, twee diep ongelukkig mensen, elkaar vinden in de liefde is een bijna logisch gevolg, maar hun vlucht naar de vrijheid is nog lang niet voltooid. Het is een prachtig meeslepend verhaal dat boeit van de eerste tot de laatste pagina.

KEN FOLLETT

vrede

Het is pas vrede als vrouwen witte was ophangen
zonder angst voor sluipschutters,
als vrouwen hun mannen kunnen omhelzen, wetend
dat ze terugkeren zonder bloed aan hun handen.

Het is pas vrede als oude mensen in de zon
zitten op hun eigen bank voor hun eigen huisje.
Als ze schuifelend over de markt gaan
zonder angst voor sluipende granaten.

Het is pas vrede als kinderen niet meer
onophoudelijk huilen,
als kinderen weer naar school gaan,
als kinderen op straat spelen en lachen zonder angst.

Als mensen over straat kunnen gaan,
journalisten kunnen schrijven,
artsen kunnen genezen,
schrijvers kunnen publiceren,
onderwijzers lesgeven,
timmerlieden huizen bouwen,

...en alles om hen heen blijft staan.

Jan Nauts

Raadslieden – waar en wie

Bureau	Naam	Telefoon bureau	MDTN	Telefoon privé
Wezep/t Harde/ Vlb. Twenthe	L.J.H. (Lex) Beekers	0525-658109	* 06 - 514 - 6093	038-4212656
Oirschot	I.L. (Immy) Beijer	040-2627909/2627913	* 06 - 549 - 7913	073-6445711
Seedorf	J. (Jacques) van den Blink	00-4942817510, tst. 2285	* 06 - 594 - 2285	00-4942848629
Rotterdam/ Doorn	K. (Klazien) van Brandwijk-Wiltjer	010-4539341/281	* 06 - 213 - 341/281	0348-414787
Arnhem	E.Y. (Ellen) Bremer		* 06 - 202 - 617	026-4821867
Curaçao	M. J. (Marias) van Dorp	00-5999637136	* 06 - 517 - 335	0299-403525
Den Helder	C.C. (Tineke) Dekker-Hundling	0223-652089	* 06 - 209 - 52089	0522-262273
Steenwijk	A.B. (Adri) van Deurzen	0521-348754	* 06 - 532 - 2643	00-5999658948
Den Helder	J. (Joop) Flokstra	0223-656820	* 06 - 209 - 56820	072-5641080
Den Helder	R. P. (Rob) Geene	0223-652089	* 06 - 209 - 52089	0223-644487
Utrecht (Kmar)	J.J. (Jaap) Geuze	030-2365234	* 06 - 557 - 5234	075-6703705
Assen	W.A. (Bart) Hetebrij	0592-358574	* 06 - 541 - 8574	0516-513579
Weert	C.H. (Kees) van der Hilst	076-5273341	* 06 - 578 - 702	013-5425425
Driehuis-				
Den Helder	C. (Carine) van Hinte	0255-561222	* 06 - 219 - 204	0172-213248
Ede	A.H.T. (Ad) Hornis	0838-681826	* 06 - 678 - 1826	030-2937808
De Peel	F.G. (Frits) van de Kolk	00-493598872	* 06 - 443 - 259	045-5212183
Seedorf	B.J.T. (Ben) van der Linden	04942817510, tst. 2285/2286	* 06 - 594 - 2285	00-49428197009
Utrecht	B.M. (Beernoud) Moojen	030-2365234	* 06 - 557 - 5234	035-6234907
Rheindahlen	J.G.J. (Jan) Nauts	00-4924344572		00-49-24345995
Ermelo	I.P. (Irma) Jacobs	0341-477809/477810	* 06 - 533 - 7810	0341-558156
Oirschot	V.J.B.M. (Vincent) Peeters	vervallen		0164-247215
Amersfoort	K.S. (Kees) Roza	033-4607051/4607698	* 06 - 500 - 7051	020-6323785
Volkel	P. (Peter) Samwel		* 06 - 510 - 6306/8305	024-3563833
Schaarsbergen	G. (Gerard) Snels	026-3533377 of 3532774	* 06 - 564 - 2774	024-3229069
Schaarsbergen	M. (Marijke) van der Stigchel-Wijngaard	026-3532752 of 3532774	* 06 - 564 - 2774	0318-591675
Seedorf	J.W.F. (Jan) Sulman	00-4942817510, tst 2285	* 06 - 594 - 2285	00-4942818445
Vught/Weert	J.E.M. (José) Verheyen	073-6881564 of 0495-582702	* 06 - 531 - 1564	024-3732564
Leeuwarden	G.J. (Gerrit) Vlietstra	058-2346826	* 06 - 519 - 6826	0511-472385
Rotterdam	M.C. (Mart) Vogels	010-4539341/281	* 06 - 213 - 341/281	033-4952099
Hoofdraadsman	W.H. (Wim) Heij	030-6914436		0521-513657
Stafradsvrouw	J.J. (Joan) Merens	030-6914436 of 6920906		026-3629745
Coornherthuis				
(raadsman)	J. (Jan) den Boer	030-6914060		0321-318934
(raadsman)	J.M. (Joost) van Langen	030-6914060		0317-410205

